

TUSSENTIJD 1/09

Een uitgave van de historische kring voor Oss en omgeving, stichting De Werkende Mens

Jaargang 15 Voorjaar 2009 issn 1387-1498
Dit blad heeft een waarde van € 4,50

Zie ook www.dewerkendemensoss.nl

In dit nummer:

- Bromollie, d'n Ollieboks en het Olliemenneke
- Bakker vliegt boven Oss
- De oudste bakstenen gebouwen
- De Heuvel
- Breken met het verleden
- Internettips
- Schatten van het Stadsarchief
- en meer

» COLOFON «

Tussentijds is het tijdschrift van de historische kring voor Oss en omgeving, stichting De Werkende Mens. Tussentijds verschijnt twee keer per jaar in een oplage van 250 exemplaren. Donateurs krijgen het blad toegezonden.

De historische kring voor Oss e.o. DWM wil de geschiedenis van de bewoners in beeld brengen door onderzoek, lezingen, artikelen. Ook organiseert de kring excursies en andere activiteiten.

Donateur worden van de historische kring Oss DWM? Dat biedt veel voordelen. Zo wordt u als eerste op de hoogte gebracht van de activiteiten zodat u er tijdig bij kunt zijn. Het blad Tussentijds krijgt u toegezonden. Met uw bijdrage zorgt u er mede voor dat de historische kring DWM kan blijven werken aan de activiteiten. Per jaar is de contributie minimaal € 12,50,-. Wie donateur wil worden kan dit bedrag – meer mag natuurlijk ook! - overmaken op bankrekeningnummer 18.04.58.981 Rabobank Oss, ten name van de stichting De Werkende Mens te Oss. Stuur u svp ook een briefje met uw naam en adres ter bevestiging naar st. DWM, postbus 628, 5340 AP Oss. Een e-mail kan ook, via de website www.dewerkendemensoss.nl.

Redactie
Robert van Vlijmen
Paul Spanjaard
Peter van Nistelrooij
Pieter Roskam

De redactie behoudt zich het recht voor aangeboden artikelen redactioneel te bewerken - met respect voor de inhoud - , in te korten of niet te plaatsen.

Gastauteurs
Gerard van Alphen, Archeologische Werkgroep Oss
Ruud Pieters
Joop Thuring

Vormgeving
Gert-Jan Bloemers, Oss

Druk
Kluijtmans, Oss

ISSN 1387-1498

© historische kring voor Oss en omgeving,
stichting De Werkende Mens, Oss 2009

Foto omslag:

Foto voorpagina: De Spoorstraat met een aanduiding van een aantal bewoners in 1931. De straat is later hernoemd in Bram van den Berghstraat, directeur van Bergoss (collectie Pieter Roskam).

Tussentijds vol energie!

Energie in Brabant staat volop in de belangstelling nu de aandelen Essent door de provincie verkocht worden. Het lijkt wel het afscheid van het laatste restje van zeggenschap over energieproductie door de overheid. In de eigen historie van de gemeente Oss vinden we de landelijke ontwikkelingen van de energieproductie weerspiegeld. Want zo'n honderd jaar terug leverden particuliere gasbedrijven de eerste centraal opgewekte energie voor huishoudens en fabrieken in de stad. De eerste gasfabriek van Oss stond aan de Goudmijnstraat. En die naam heeft zeer waarschijnlijk heel veel, zo niet alles te maken met de prijs waarvoor de energie werd geleverd, zo maakt Pieter Roskam in zijn bijdrage aannemelijk. Die hoge energieprijs was in ieder geval voldoende reden voor de gemeente om zelf een gasfabriek op te richten, aan de Gasstraat natuurlijk, om tegen redelijke tarieven de burgers van deze energiebron voor verlichting en verwarming te voorzien. Dan zien we door de tijd heen opschaling plaatsvinden, gemeentelijke energiebedrijven gaan in grotere bedrijven over. Naast de fabrieksmatig opgewekte energie bleef in veel huishoudens tot ver in de jaren vijftig/zestig van de vorige eeuw het petroleumstel van groot belang voor het koken van de maaltijd. In de brander ging 'bromollie', brandstof voor een ander verhaal van Pieter die jeugdherinneringen ophaalt aan het Olliemenneke en d'n Ollieboks.

Passend is een eerbetoon door Joop Thuring voor de Osse fotograaf Leo van den Bergh, overleden op 19 maart 2009. Zijn prachtige foto's van de bevrijding van Oss zijn over de hele wereld bekend. Deze foto's zijn voor Thuring ook de sleutel geweest voor een reconstructie van

de opmerkelijk vroege bevrijding van Oss op 19 september 1944, als onbedoeld bijproduct van Operatie Market Garden. En ook in deze aflevering van Tussentijds is een foto van Leo van den Bergh de basis voor de verheldering van een gebeurtenis in het Maasland in de oorlogstijd. Ruud Pieters brengt de meldingen van vliegtuigcrashes tijdens de laatste oorlog in beeld en schrijft over de eerste vliegtuigdemonstratievlucht boven Oss.

Een heel ander tijdperk – de middeleeuwen – is uitgangspunt voor het artikel van Gerard van Alphen over de oudste bakstenen die in Oss gevonden zijn. Bakstenen die iets onthullen over de eerste stenen bouwwerken van Oss, in een tijd dat er nog zonder documentatie werd gebouwd. Met minutieus onderzoek van vele jaren heeft Van Alphen daar meer klaarheid in gebracht. Speurwerk in de bodem van de streek bracht verrassende archeologische vondsten aan het licht. En zo brengen andere artikelen nog meer in de belangstelling terug.

De afgelopen maanden is door veel onderzoekers met veel energie gewerkt aan de productie van een flink aantal nieuwe boeken over allerlei aspecten van de geschiedenis van Oss. We nemen er een paar door maar we raden u graag aan de kast met lokale publicaties in de boekhandel goed te bekijken, er is nog veel meer te vinden dan wij kunnen aanstippen. Maar leest u eerst ter inspiratie en voor de broodnodige energie deze aflevering van Tussentijds!!

NAMENS DE REDACTIE
Paul Spanjaard

‘Bromollie van d’n Ollieboks,’ over de oliehandelaren Tieske en Jo Van Gerwen

Door Pieter Roskam

Stank van petroleum

Rond 1960, ik was toen een jaar of tien, hadden wij een petroleumkacheltje van het merk POD. De benodigde petroleum betrokken we van Van Gerwen, de olieman. Hij kwam wekelijks op zijn bakfiets met hulpmotor om onze voorraad aan te vullen. Daartoe hadden we een vierkant petroleumblik met schenktuit.

Afb. A: Een petroleumkan met schenktuit van rond 1955.

Op de bakfiets stond een olievat met een kraan. Soms mocht ik helpen vullen. Het stonk echter verschrikkelijk. Toch wilde ik graag mee op de bagagedrager om te helpen. Zo kwam ik in heel Oss. Als de petroleum op was ging ik mee naar het oliedepot langs het spoorwegemplacement aan de Gasstraat. En aan het eind van een ronde tufte ik weer met de olieman mee naar huis. Dat was halverwege de Bram van den Berghstraat. Voor mijn ‘werk’ kreeg ik dan een paar dubbeltjes of een kwartje. Ik kreeg in ieder geval meer dan van de melkboer, maar ik stonk dan ook een uur in de wind. Meestal moest ik vandaar naar huis lopen, naar de Goudmijnstraat.

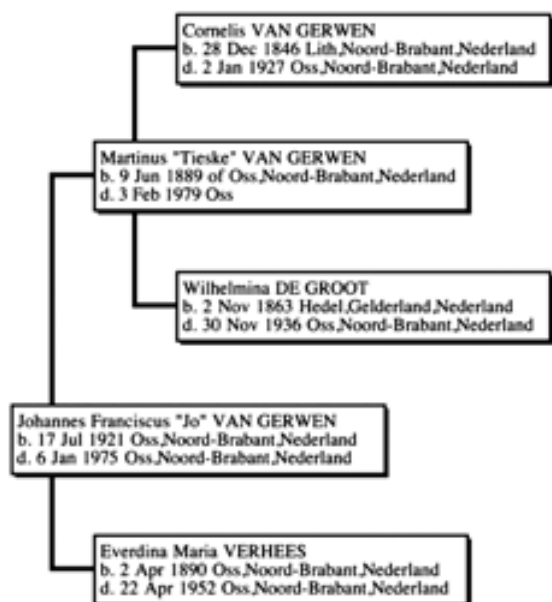
Van Gerwen had een speciale humor, een beetje plat of flauw, maar ik vond het wel aardig. In de zomermaanden trof ik hem bij het zwembad aan de Machareneweg, hij verkocht dan lila of gele kaartjes voor de fietsenstalling.

Hij trok de aandacht van de jeugd met zijn grapjes. Mijn vriendjes riepen dan: “Olliemenneke, pis in ‘t kenneke”. Dan deed ik maar of ik er niet bij hoorde.

Na 1963 kregen we aardgas. Sinds die tijd hadden we de brandstoffen van de olieman en de kolenboer niet meer nodig.

De eerste Van Gerwens in Oss

In Lith wordt in 1846 Cornelis van Gerwen geboren. Hij leert het vak van mandenmaker en trouwt met de 17 jaar jongere Wilhelmina de Groot uit Hedel. Het paar vestigt zich eerst in Den Bosch, want daar worden in 1883 en 1884 de eerste twee kinderen geboren. Maar in 1889, als Tieske wordt geboren, zijn ze al naar Oss verhuisd. Het gezin woont dan in huis 29 van sectie B aan de Klaphekkenstraat. Hun huis staat aan de zuidoostzijde van de tuin van Jan Jurgens, die aan de Molenstraat woont. (Het huis is te zien op afb. E: het huis boven de ‘w’ van weverij.) In 1902 telt het gezin al acht kinderen. In 1911 krijgt de oudste dochter Adriana ook nog een zoon. In datzelfde jaar verlaat de oudste zoon Arnoldus (geb. 1884) het gezin. Hij vestigt zich als mandenmaker in een een noodwoning op Schaijksveld 1. Later woont hij op Koorstraat 17. De derde zoon van Cornelis en Wilhelmina, Johannes, woont in 1923 aan de Walstraat, later woont hij aan de Molenweg en de Sijmensweg. Met nog twee zonen thuis, verhuist het gezin voor 1923 van de Klaphekkenstraat naar Spoorstraat 11. Cornelis, is dan al op leeftijd.

Afb. B: Drie generaties Van Gerwen.

Tieske koopman in olie

De zoon die als tweede het gezin verlaat is Martinus, die natuurlijk Tieske wordt genoemd, uit 1889. Hij wordt koetsier en vestigt zich in 1914 met Everdina Verhees uit Tilburg (1890) op het adres Varkensmarkt 1. Ze krijgen

drie kinderen, twee zonen en een dochter. In de loop van de dertiger jaren verhuizen zij naar het huis van Tieskes ouders op Spoorstraat 11. Tieske is inmiddels koopman geworden en hij verkoopt onder andere 'bromollie'.

Afb. C: Martinus van Gerwen (Tieske).

Bromollie

In 1866 wordt in Oss een gasfabriek in gebruik genomen [1]. Vanwege de relatief hoge kosten maakt alleen de goeode burgerij gebruik van het fabrieksgas om te koken en voor verlichting. De gewone man maakt gebruik van bronolie, ofwel petroleum, doorgaans verbasterd tot 'bromollie'. Sommigen dachten dat petroleum bromollie werd genoemd vanwege het min of meer brommende geluid dat deze olie bij het overschenken maakte. Er werd gekookt op 'petroleummachientjes', dat zijn de ronde petroleumstelletjes met 1 of meer pitten onder een pan. Een gemiddeld huishouden gebruikte meerdere liters bromollie in de week.

Fietsenstalling

De Spoorstraat (nu Bram van den Berghstraat) liep van de Molenstraat naar het station. Er kwamen in die tijd steeds meer mensen uit de omgeving met de fiets naar de trein. Eerder was Klatt aan de Stationsweg, na sluiting van de melkfabriek, in de oude bedrijfshal een fietsenstalling begonnen. Vanaf de Stationsweg voerde een pad tussen de villa De Hulst en het café 'De Drie Sneetjes' van de gezusters Verhoeven naar het terrein van Tieske. Hij begint ook een fietsenstalling achter zijn huis. Bovendien gaat hij fietsen verhuren aan de mensen die met de trein naar Oss komen, meest (handels)reizigers. Je kon bovendien op hem vertrouwen als je fiets gerepareerd moest worden. De jongens die in dienst zaten en die op maandag hun kapotte fiets kwamen stallen konden er op rekenen dat die fiets de komende zaterdag weer helemaal hersteld was.

Links van het huis in de Spoorstraat was de inrit. Op de zijgevel van het huis hingen kleine emaille reclameborden, waaronder een bord van het afwasmiddel Lodaline met Lodalientje erop. Er hing ook een bord 'FIETSENSTALLING'. Vooruit keek je de fietsenstalling in: een ruimte, afgedekt met golfplaten, links steunend op losse houten palen en rechts op de zijmuur van een grote schuur. Naast de schuurdeur hingen een paar grote ringen om paarden aan vast te maken.

Afb. D: Een foto uit de 60-er jaren, gemaakt vanaf het fabrieksterrein van Bergoss, met links nog een deel van de showroom en de tekenkamer. In de verte is het huis aan de Bram van den Berghstraat zichtbaar, waarin meerdere generaties Van Gerwen gewoond hebben. De fabrieksschoorsteen achter het huis is van Koekfabriek De Ster aan de Molenstraat. De benzinepomp links van het huis is daar geplaatst door Busbedrijf Van Dongen dat toen gebruikt maakte van de inrit.

D'n Ollieboks

Oliehandelaren droegen veelal bij het beroep passende werkkleding, een soort uniform: een leren pet en een bronskleurige manchester broek. Tieske zal vaak zijn handen hebben afgeveegd aan zijn broek. Verse vlekken verspreidden de sterke lucht van 'bromollie'. Zo ontstond vanzelf de bijnaam 'd'n Ollieboks' [2].

Voor zijn handel gebruikte Tieske een korte kar met grote wielen. Voorop een bank met een houder waarin rechtop de lange rijzweep stond. In de betrekkelijk gevaarlijke tijd van donker Oss verborg Tieske, die soms met veel geld terug naar huis moest, voor de zekerheid een pistool in een jute zak op de wagen.

Paardenwei

Tieske had twee paarden. Een luxe paard en een werkpaard. Die stonden achter. In een muur zaten ringen waaraan ze vastgemaakt konden worden. Die paarden waren zijn lust en zijn leven. Daarom was het een domper voor hem toen in de oorlog de bezetter ook zijn paarden vorderde. Het leek bijna alsof hij nog liever zijn vrouw had meegegeven dan zijn paarden.

Afb. E: De omgeving van de Spoorstraat rond het huis van Tieske van Gerwen.

Aan de overkant van de Spoorstraat, op een stuk grond grenzend aan de weverij van Bergoss, waren enkele weiltes [3]. Daar stonden soms Tieskes paarden, de paarden van tapijtfabriek Bergoss en soms het paard van de groenteboer Van Ochten. Lambert van Ochten, die in die periode vaak voor het paard van zijn oom, de groenteboer aan de Molenstraat, zorgde, weet nog dat Tieske een bruin paard voor zijn kar spande. Ten westen van de weiltes stond de houtloods van kistenfabriek Van den Bergh, 'Bertus de Mottige', die woonde in het witte huis op de hoek Boterstraat/Heschepad. In de oorlog werden er uien ingekuipt.

Afb. J: Tieske laat Toon Wolters, de buurjongen, op zijn paard zitten met op de achtergrond het kantoor van Bergoss.

Toon Wolters, de buurjongen, herinnert zich dat hij vaak voor Tieske een boodschap deed: Kentuck pruimtabak halen bij de sigarenwinkel van Van der Put aan de Molenstraat. Bij terugkomst maakte Tieskes vrouw Berta, ze was een Duitse, dan een kopje thee met citroen er in.

Andere petroleumventers

Tegelijkertijd met Tieske waren er meerdere petroleumventers in Oss. De bekendsten zijn 'Doruske' - Joh. Th. Bierman - aan de Lievekamp, die met een hondenkar langs de deuren ging [4], het 'petroleummenneke' - Pieterke Verhoeven - uit de Ridderstraat, die zijn klanten vooral in de Kortfoort had [5] en 'Merienus Ollie' ofwel Marinus van Guntlisbergen 'ut Olliemenneke', die aanvankelijk met de trapbakfiets en later met paard en wagen zijn klanten bezocht [6]. Van Guntlisbergen sprak erg onduidelijk. Hij had het over 'pommollie' en 'olien' terwijl hij bromollie en Lodaline bedoelde.

Naris Timmermans

Op de hoek Horzakstraat/Neerveldstraat, in het huis dat er in 2008 nog staat, woonde ook een oliehandelaar: Naris Timmermans. Hij kerkte in de Visserskerk. Voor een zitplaats werd verwacht dat je plaatsengeld betaalde: 10 cent. Toen er om die reden teveel mensen achter in de kerk bleven staan liet de pastoor in het vervolg iedereen plaatsengeld betalen. Naris, die altijd achterin de kerk tussen de pilaren bleef hangen, was het er helemaal niet mee eens. Na ettelijke weigeringen klaagde de koster bij de pastoor dat hij van Naris nooit plaatsengeld kreeg. De pastoor wilde het oplossen en ging met een zakje dub-

beltjes op huisbezoek bij Naris. Maar die was niet thuis. De pastoor heeft de dubbeltjes toen maar achtergelaten voor Naris met de mededeling dat hij nu de koster niet meer op stang hoefde te jagen omdat hij voortaan het verlangde dubbeltje kon geven. Als de dubbeltjes op waren mocht Naris weer een zakje komen halen. Maar toen Naris thuis kwam en van de dubbeltjes hoorde 'din ie mee op de pastoor aon'. En toen de huishoudster open deed smeed hij alle dubbeltjes door de gang en hij schreeuwde: 'Ik hoef ouw geld nie, ik betaal toch nie!' Toon Timmermans, de zoon van Naris, werd ook olieman. Hij kon lezen noch schrijven, maar hij wist dat goed te verbloemen. Eens vroeg een meer geletterde klant aan Toon of hij ook giro had. Dat kon Toon zo niet zeggen, maar hij dacht het wel. Hij zou ernaar zoeken en als hij het vond zou hij het de volgende keer wel meebrengen.

Opvolger Jo

Aanvankelijk was Tieskes oudste zoon Cor voorbestemd om de oliehandel voort te zetten. Maar omdat hij goed kon leren mocht hij naar de burgerschool zodat hij later verder zou kunnen studeren. Hij is schilder geworden. "Dan moet 'die kleine witte' de zaak maar overnemen", vond Tieske. Dat was Jo: sportief en muzikaal. Hij was een verwoed amateur-voetballer. Hij speelde bij TOP in het eerste elftal.

Afb. F: Het eerste elftal van TOP in 1948. Jo is omcirkeld.

Jo was ook een goed muzikant. Hij speelde saxofoon en trompet in dezelfde band waar zijn broer Cor de drummer was.

Bram van den Berghstraat

De Van Gerwens woonden dus in het linker huis van de dubbele woning, kort aan de Spoorstraat, met de fietsenstalling erachter. Rechts, dat is westelijk, maar dan verder naar achteren, stond een rijtje van drie huizen. In een van die huizen woonde een sjacheraar bij wie je na de oorlog Belse shag kon kopen. In de oostelijke woning woonde Wimke van de Goor, broodbezorger en later portier bij Bergoss. In de 60-er jaren heeft sloperij Sjef van den Broek het rijtje huizen gesloopt. In het westelijke huis werd in een vergeten bergplaats verteerd tapijtgaren aangetroffen. Dat kan afkomstig zijn geweest van Bergoss. Misschien gehamsterd in de oorlogsjaren. Verderop woonde de koopman Martinus van Haaren, bijgenaamd 'Dokter de Schel' [2]. Nog verder, bij de driesprong met de Klaphekkenstraat zat de kachelsmid Herman van der Zande en daarnaast een loods waarin een moffelinrichting was gevestigd, tot Uiting & Smits daar een autobedrijf begonnen. Bij het 100-jarig bestaan van Bergoss in 1956 werd de Spoorstraat omgedoopt in Bram van den Berghstraat.

De olieman

Terwijl Jo de oliehandel van zijn vader voortzet blijft Tieske voor de fietsenstalling zorgen. De oliehandel blijft op hetzelfde adres tot de straat al lang Bram van den Berghstraat heet. Jo verandert van transportmiddel: hij gaat voortaan met een gemotoriseerde bakfiets langs de klanten.

Vanuit de Molenstraat, richting stad, >

Afb. G: Johannes van Gerwen.

Afb. H: De Gasstraat met links zichtbaar een oliebunker met het naambord Esso.

Afb. 1: Tankwagon en oliebunker zichtbaar op het rangeerterrein bij het station. Voor het stootblok staat een open goederenwagon waarin oud ijzer werd gestort door Max Mozes. Links in beeld staan twee boerenwagens, hoog opgetast met erwten, in de rij te wachten tot zij hun lading af kunnen leveren bij de conservenindustrie.

► had je links voor de overweg de Citroën-dealer Van der Loop en de patattent van de 'Platte Vos' [2]. Rechts was Organon en dan een weg naar rechts langs het spoor: de Gasstraat [7].

Daar aan het rangeerterrein had Jo zijn 'bunkerput', een oliedepot in een plaatstalen loodsje met een groot bord Esso er op. De olie werd toen nog op tankwagons aangevoerd [8].

Eind 50-er jaren is Jo met zijn gezin naar de Trompstraat verhuisd. De overbuurman daar was toen Max Mozes, een begrip in Oss op het gebied van oud ijzer. Die had nog eerder telefoon dan de oliehandel. In het begin belden olieklanten regelmatig naar Max Mozes om te vragen of hij aan zijn overbuurman door wilde geven dat de voorraad op was.

Na de oorlog werden alle nieuwe huizen voorzien van gas en elektriciteit [9]. De vraag naar petroleum liep steeds verder terug. Toen er bijna geen handel meer was beheerde hij in de zomermaanden de gemeentelijke fietsenstalling bij het zwembad aan de Macharensesweg. Hij vroeg zijn dochter Dorie dan vaak mee te komen om hem te helpen.

Met de komst van het aardgas na 1963 verstilde de vraag naar petroleum. Ook bij ons is toen de POD-kachel afgedankt en vervangen door een gevelkachel op aardgas. PR

[1] 125 jaar Energie, Geschiedenis van de openbare gas- en elektriciteitsvoorziening in Oss 1866 -1990, Frans van der Steen, 1992 NV PNEM, 's-Hertogenbosch, p20.

[2] As 't bisje mar 'ne naam hè?, Een studie over bijnamen in Oss, Alphons Bakker, 1990 Hogeschool Gelderland, Nijmegen.

[3] Oss van boven bekeken, teksten Paul Spanjaard, 2004 V+W Collective; p27, 1931 Bergoss-fabriek en het oude theater. Op de linker benedenhoek is de bebouwing aan de toenmalige Spoorstraat zichtbaar met het huis van Tieske de Olieboer; p45, 1965 Centrum van Oss is rechtsboven de Bram van den Berghstraat zichtbaar met midden tegenover het dan nog onbebouwde terrein van Bergoss het dubbel-woonhuis, waarvan in de linker woning Tieske woonde.

[4] Oss De's ók lang geleeje, C.G. Wattenberg, 1993 Wattenberg, Oss; p29.

[5] Oss De's lang geleeje, Bert Wattenberg, 1991 Wattenberg, Oss; p132.

[6] Oss De's lang geleeje, p131.

[7] Een Rondje door Oss, Bert Wattenberg, ca. 2000 C.G. Wattenberg, Oss; p104.

[8] Het geheim van Oss, Kees Slager, 2001 Uitg. Atlas, Amsterdam/Antwerpen. Op pagina 34 zie je een foto van het rangeerterrein met een tankwagon van Esso, en erachter de bunkerput, met ook een bord 'Esso' er op.

[9] 125 jaar Energie, p86.

De menselijke maat

Afbeelding A

Inleiding

Het is exclusief aan de mens gegeven om te associëren, metaforen te bedenken, te plannen en te herdenken. Dat kost enige tijd en om deze

gaven te stimuleren bevorderen verschillende religies in de drukke werkweek een rustdag in te lassen; een algemeene menselijke maat.

In de aanloop naar de samenstelling van dit artikel had ondergetekende een unieke gebeurtenis voor ogen die zich in september 1944 afspeelde in deze contreien, nu 65 jaar geleden. Deze historie benadert de pensioengerechtigde leeftijd, althans volgens de huidige normen. Dè gelegenheid om dit eens voor het voetlicht te halen. Vooral omdat de menselijke maat maar dan ook in technische zin in optima forma werd vastgelegd (afbeelding A).

Door een goede communicatie konden de antecedenten van de afgebeelde persoon worden achterhaald (1). Daarnaast, tijdens de samenstelling van dit artikel bereikte mij het droevig bericht dat de fotograaf, Leo van den Bergh, was overleden.

(N)Ooit op zondag

Aan de hand van het geschrevene in de Bijbel (boek Genesis) heeft de christelijke religie de zondag als rustdag uitgeroepen.

Zondag 17 september 1944 en de dagen daarop volgend waren uitermate drukke tijden voor Leo van den Bergh, de "geboren" Osse fotograaf, primair gefocust op het lijnen en kleurspel gevormd door de natuur. Daarnaast toonde hij een vaardige gelegenheidsfotograaf te zijn door specifiek militair historische momenten vast te leggen, dat op mini-

schaal zich destijds kort en krachtig ontplooid in en rond het hart van Oss. Hiermee zette hij Oss op een ongedwongen wijze op de beeldhistorische wereldkaart. Het was een

hectische week.

Een geallieerd luchtlandingsleger waarvan een deel van de ruim duizend deelnemende vliegtuigen, waarin troepen en materieel gepropt waren, langs Oss scheerde. Daarmee hing samen de onverwachte en spectaculaire (tijdelijke) bevrijding van Oss op 19 september 1944.

Van den Bergh stond er met zijn neus bovenop. Zelfs de kruitdampen die ontstonden tijdens een straatgevecht voor zijn woonhuis aan de Molenstraat legde hij vast (2). Deze historische foto's zijn in specifieke archieven all over the world aan te treffen, helaas vaak zonder bronvermelding. Ze kunnen zelfs sinds kort met enkele simpele commando's met behulp van druktoetsen zo digitaal in je huis worden gehaald.

Volgens eigen zeggen was Leo van den Bergh via een tip zondag 24 september 1944 per fiets niemandsland in getogen om een genoodland groot viermotorig militair transportvliegtuig te fotograferen. Een mastodont die wat afmetingen betreft overeenkomt en in sommige opzichten zelfs de mammoeten overtreft die hier in de prehistorie rondwaalden.

Afbeelding B

Dit geallieerd toestel was bij de Groenen Dijk onder het dorp Haren neergestreken. Daar waren natuurlijk ook andere nieuwsgierigen op afgekomen. Door een gelukkig toeval, of meer waarschijnlijk het natuurlijk gevoel van Leo van den Bergh voor de menselijke maat, werd zo'n bezoeker vereeuwigd. Oog in oog staand >

► met het samengebald technisch vernuft dat een potentiële energiebron is van wel 1500 paardenkrachten. Maar deze lag er nu volstrekt nutteloos bij en zou binnen een jaar desintegreren via souvenirjagers en vertegenwoordigers uit de oud-ijzer handel.

Het gaat hier om de dan 61-jarige Jan Gremmen uit de Harense Lietingstraat (geb. 13 augustus 1883). Een ongetrouwde boer die in zijn ouderlijk huis - ingericht voor het herbergen van vee en cafébezoekers – was blijven wonen. Hij zal in zijn zondagse uitmonstering na verrichten van zijn kerkelijke plichten naar deze plek zijn getogen.

Hij weet bij ervaring hoeveel paardenkrachten er aan te pas komen om een wei op rivierkleigrond te scheuren. Het lijkt wel of de geweldige propellers na aanraking met klei zich

tot ploegscharen hebben omgevormd. Zich schikken naar de omstandigheden is ook een menselijke maat.

Van dit vliegtuig, waarvan de achtergronden al eerder werden geopenbaard (3), en de hierboven beschreven twee personen leven niet alleen de herinneringen voort maar er bestaan ook tijdsdocumenten van (afbeeldingen B & C). Deze geven vergelijkenderwijs het bestaan en verscheiden weer naar de geest van de tijd (met een tussenspanne van ruim een halve eeuw).

Heesch, april 2009,
Joop Thuring

Afbeelding C

Verantwoording

1 Persoonlijke mededeling, *Mevr. A. de Kock, Oss, 2005*

2 Oorlog en bevrijding; *Beelden van de jaren 1939-1945 Berghem Megen Oss, P. Spanjaard, Museum Jan Cunen Oss, Drukkerij Rosbeek bv, Nuth, 1995*

3 Operatie "Market Garden", *september 1944; Twee geallieerde vliegtuigen crashen aan de Maaskant, Hans den Brok en Joop Thuring. "ZENDGRAAF", "special edition", V8:U, Heemkundig periodiek, Heemkundekring "Megen, Haren en Macharen", nr 9, oktober 2001*

Tussen door

Goudmijngas

In 2009 laait de discussie hoog op over eventuele verkoop van 'ons' energiebedrijf Essent aan een buitenlandse onderneming.

In de tweede helft van de negentiende eeuw beschikte Oss over openbare straatlantaarns. Die moesten regelmatig, misschien wel dagelijks, worden gevuld met gasoleum of gasolie, later petroleum genoemd.

In de grote steden werden gasfabrieken opgericht om gas uit steenkool te winnen. Via een netwerk van buizen in de grond kon het fabrieksgas worden verdeeld naar woningen en bedrijven.

Vanaf 1860 hebben verschillende ondernemers plannen gemaakt om in Oss een gasfabriek op te richten. Wie een gunstig contract voor levering van gas

met de gemeente zou kunnen afsluiten was koopman. In 1866 was het zover. De gemeenteraad van Oss verleende voor 18 jaar een concessie tot exploitatie van een gasfabriek aan Henri Jurgens en diens medefirmanten: zijn vader Anton Jurgens en notaris J.C.C. de Knokke van der Meulen. De concessionairs zouden ook voor de aanleg van het gasnet zorgen. De meest gunstige plaats voor de fabriek was dicht bij de stad. Die kwam daarom naast de Doelen van het St. Sebastiaangilde, aan de Klaphekenstraat waar de Walstaat uitkomt. De ingang van de fabriek kwam te liggen aan het naamloze pad dat vanaf de Doelen naar de achtergelegen landerijen voerde.

Na het overlijden van de firmanten werd de gasfabriek geëxploiteerd door de firma Smulders uit Utrecht. Die vroeg in 1884 daarom een nieuwe concessie aan. De concessie wordt echter slechts voor een

jaar verlengd, zodat de gemeenteraad zich kan beraden over eventuele aankoop van de verouderde fabriek, die dan in handen is van de erven De Knokke van der Meulen. De vraagprijs is echter te hoog. De gemeente bouwt daarom zelf een gasfabriek, langs de pas aangelegde spoorlijn, een meer gunstige plaats voor de aanvoer van de benodigde kolen: een miljoen kilo per jaar. De tegenwoordige Gasstraat herinnert aan dit bedrijf.

Op basis van de eerste begroting van de gemeentelijke gasfabriek, die op 14 augustus 1884 wordt behandeld, wordt de gasprijs met 75 procent verlaagd. De vroegere concessionairs blijken dus jarenlang een goudmijn te hebben geëxploiteerd. Daarom wordt vanaf die tijd het schamele pad tussen de Doelen en de gasfabriek schertsend de Goudmijnstraat genoemd. P.R.

Vondstenmiddag in het Stadsarchief

Determinatiemiddag 10 januari in het Stadsarchief

Peter van Nistelrooij

Het stadsarchief organiseerde begin januari 2009 een determinatiemiddag. De in de archeologie veel gebruikte term determineren wil zeggen: het verklaren, bepalen en vaststellen van de ouderdom en het gebruik van de vondsten.

Bij de opening om 13.00 uur stonden er al mensen te wachten. De eerste bezoekers waren opa en kleinzoon Van den Akker uit Nuland. Ze hadden een stuk gitzwart vuursteen bij zich. Gevonden in de Nulandse hei, nabij de spoorlijn. Helaas geen bewerkingssporen en dus een natuurlijk gevormde steen.

Hierna meldde de heer Tjioe uit de Docfalaan zich. Hij had in zijn tuin onverwacht een paar botten gevonden. De vraag is of het botten van mensen zijn. Naar onze mening niet. Na onderzoek door de deskundige op archeologisch botmateriaal, Theo de Jong, vanaf een foto, werd geconstateerd dat het allemaal botten zijn van een rund (Bos taurus) (stier of koe dus). Het linkse fragment is het bovenste

deel van een rechter rib, met het gewrichtsvlak waarmee de rib aan de borstwervels vast zat. De breuk is zo te zien door de hakbijl van een slager aangebracht. Het middelste fragment lijkt een deel van een borstwervel, ook deze borstwervel lijkt door de slager gekliefd te zijn. Het rechter fragment is eveneens een deel van een (waarschijnlijk) rechter rib. Zo te zien zijn de beide uiteinden, omdat ze er wat rafelig uitzien, beknaagd, vermoedelijk door een hond. Het is moeilijk om ze te dateren zonder andere vondsten, maar omdat ze bij het spitten in de tuin zijn gevonden (relatief ondiep) is het aannemelijk dat ze niet zo heel erg oud zijn.

Hierna werd het ineens druk met metaaldetectorvondsten. Onder andere de metaaldetectorvondsten van Richard Eijndhoven.

De heer Pim Thissen uit Maren Kessel had een gaaf potje gevonden in zijn tuin. Een aardewerk (zalf)bakje voorzien van twee figuurkopjes. Afmeting ca. 8 cm.

Op de bodem merk 15. Gevonden in Maren Kessel. De deskundige op het gebied van aardewerk, Ronald van Genabeek, determineerde dat het bakje met de leeuwenkopjes industrieel aardewerk is. Hij dacht dat het van Engelse of Noordfranse makelij zou kunnen zijn. De datering is laat 18e of 19e eeuw.

De familie Wassenburg heeft een vuurstenen pijlpuntje gevonden in de Osse wijk Mettegeupel in hun eigen straat Bloemendaal. Het is een fraai Rijckholt vuursteen pijlpuntje.

Ook dhr. Broeksteeg uit Berghem heeft een fraaie vuurstenen pijlpunt (licht beige kleur) en schrappertje in het gasleiding traject nabij het natuurtheater Hoessenbosch gevonden.

Harry de Loijer uit Dieden had een vreemde pot bij zich. Een rechthoekige pot met een rechthoekige opening. De binnenzijde is geglaazuurd, de bodem is losgebroken en het aardewerk heeft een zwaar (kiezel) gemagerde bruin/paarse kleur. Op de bodem zat een restant (van de inhoud) met een roodachtige kleur. Gevonden in de kasteelgracht van Dieden.

Japans?? Volgens Ronald van Genabeek is de vierkante pot niet oud. Mogelijk nog net voor de oorlog, maar waarschijnlijk jaren '50 of '60.

De heer Vervoort had een redelijk gave schenkan te tonen. De kan is 1,5 meter diep gevonden. Ronald van Genabeek: "De kan is voor zover ik kan beoordelen een steengoedkan. De vorm komt me niet heel bekend voor: ik vermoed dat het een Frans product is van steengoed. De datering is denk ik 19e of vroeg 20e eeuws. Het merkteken zegt mij niets."

En dan de topvondsten van de middag. De zeer bijzondere vondsten van Peter Regter uit Oss, gevonden in de polder rondom Oijen. Een bronzen Romeins

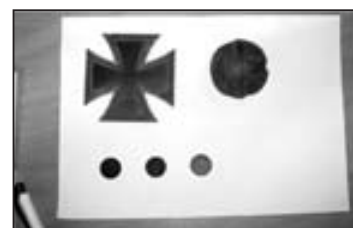
godenbeeldje, een soortgelijk beeldje wat gevonden is bij de tempel van Empel. Er was in Brabant maar een exemplaar bekend. Nu twee.

Verder een perfecte ijzertijd fibula, haarnaald, en een bronzen plaatje van een stilistisch Keltisch paard ingelegd met wit materiaal. De Osse stadsarcheoloog Richard Jansen gaat hiermee aan de slag.

Na deze verbazingtoonende dhr. Pashouwers zijn detectorvondsten uit Herpen, nabij de A50.

Het gouden knopje bestaat uit twee dunne lagen bladgoud. De ene zijde een bloemvorm en de andere zijde vlak bladgoud met twee rechthoekige ringetjes (voor een riempje?).

Richard Visser uit Heesch vond bij de Cereslaan, noordelijk van de A50, een bel van paardentuig. Twee Utrechtse Duiten 1788

(1x) en een 'ijzeren' kruis uit de Tweede Wereldoorlog.

Om 16.00 uur kwam een bezoeker terug met een gave

Frechen Kruik. Dit was de laatste bezoeker van in totaal ca. 40 bezoekers. Samenvattend kunnen we spreken van een zeer geslaagde determinatiemiddag.

Sporen van vroege baksteenbouw in het historisch centrum van Oss

Inleiding

In de afgelopen jaren zijn in het historische centrum van Oss meerdere uitgebreide reconstructies uitgevoerd, waarbij sporen van vroege baksteenbouw aan het licht zijn gekomen. De laatste grootschalige reconstructie vond in 2005 plaats. Hierbij waren achtereenvolgens Terwaenen, De Meierijsche Kar, de Burgwal en het oostelijk deel van de Walstraat betrokken. Daar het totale reconstructiegebied binnen de begrenzing van de voormalige stadsgracht was gelegen, maakte dit deel uit van het 'Archeologisch Aandachtsgebied', dat als onderdeel van het Bestemmingsplan Centrum, sinds 2001 werkzaam is. In verband hiermee werd door de firma BAAC ('s-Hertogenbosch), een begeleidend archeologisch onderzoek uitgevoerd (1).

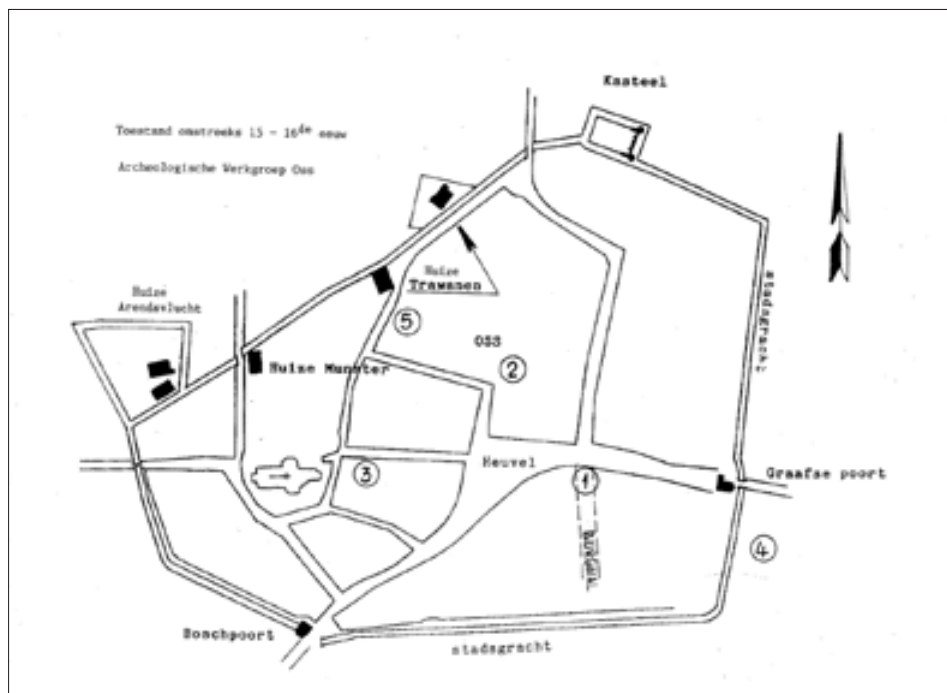
In nagenoeg dezelfde periode vonden eveneens archeologische- en bouwhistorische onderzoeken plaats op het veelbesproken perceel Peperstraat 20 en in de Klaphekkenstraat, uitgevoerd door respectievelijk de firma's Becker / Van de Graaf (2) en door Archol (3). Zoals gebruikelijk, heeft de Archeologische Werkgroep Oss (AWO) op al deze locaties dienstverlenend geassisteerd en archeologische en bouwhistorische medewerking verleend. Hiertoe behoorde ondermeer ook het verschaffen van een cultuurhistorische en archeologische onderbouwing, op basis van eerder gedane waarnemingen en de door Hans Pennings verzamelde archiefvermeldingen.

Locaties oude baksteenformaten

Het is mogelijk op basis van de ontwikkeling van baksteenformaten hieraan een dateringsindicatie te verbinden (4). Bij de door ons uitgevoerde waarnemingen zijn verspreid in het historische centrum op een vijftal plaatsen (te) oude baksteenfragmenten aangetroffen, waarvan de datering niet overeenstemt met de archeologische en bouwhistorische resultaten van de ter plaatse uitgevoerde onderzoeken en de thans bekende archiefvermeldingen. De vraag naar de herkomst van deze stenen speelt hierbij uiteraard een essentiële rol. De betreffende vijf vondstlocaties zijn: 1- de noordelijke ingang van de Burgwal; 2- C&A, c.q. De Meierijsche Kar; 3- Peperstraat 20; 4- Klaphekkenstraat en 5- Koornstraat. Zie afb.1. Met uitzondering van de Burgwal en de Koornstraat, waar het gaat over één of meerdere complete bakstenen, hebben

de overige drie vindplaatsen slechts enkele breukdelen ter grootte van een halve baksteen opgeleverd. Hierbij gaat het om baksteenfragmenten, waarvan de lengtemaat (L) ontbreekt en nog slechts twee dimensies, nl. de breedte en de dikte meetbaar zijn, zodat met een globale dateringsindicatie moet worden volstaan. De nog aanwezige resten van zowel kalkmortel als cement op een aantal hiervan en het gecombineerd gebruik met latere baksteenformaten, wijzen op een secundair gebruik van deze stenen, die destijds kennelijk van elders zullen zijn aangevoerd.

Naar aanleiding van bouwhistorische onderzoeken door Hein Hundertmark, uitgevoerd in Oss en de Maasregio, ontstaan afwijkingen in de dateringen van de vroege baksteenformaten, hetgeen consequenties oplevert ten aanzien van de feitelijke informatie uit historische bronnen. ▶

› Derhalve wordt voor de datering van de voorkomende baksteenformaten in de regio Oss voornamelijk uitgegaan van het door de stadsarcheoloog H.L. Janssen voor de stad 's-Hertogenbosch opgesteld overzicht van de aldaar voorkomende baksteenformaten en de hieraan verbonden dateringsindicaties (5).

Vondstlocatie: 1- Burgwal

Reeds in 2004 werd bij de reconstructiewerkzaamheden van de Eikenboomgaard het gerenoveerd riool doorgetrokken tot aan de noordelijke ingang van de Burgwal, waarbij ter hoogte van sportwinkel De Leeuw een oude anderhalfsteense fundering onder het wegdek werd aangetroffen. De inderhaast opgeroepen Osse bouwhistoricus Hein Hundertmark werd bereid gevonden deze funderingsrestanten te documenteren. Door de beperkte beschikbaar gestelde tijd moest deze waarneming helaas beperkt blijven tot het maken van een situatieschets en het opnemen van steenformaten. Hierbij is twijfel ontstaan over de juiste lengte van de schijnbaar complete bakstenen. De vastgestelde steenmaten $L \times 13 \times 6,5$ cm, zijn vrijwel identiek aan die van het kasteel van Oss en zijn hiermee te dateren in de veertiende eeuw (6).

Tijdens de reconstructie van de Burgwal in 2005, zijn bij machinale graafwerkzaamheden ten behoeve van een aan te brengen straatkolk aan de zuidzijde van deze fundering, nog enkele stenen losgeraakt, die door ons weer zo goed mogelijk op hun oorspronkelijke plaats zijn teruggelegd.

De afmetingen van deze stenen $13/13,5 \times 6,5/7$ cm, wijzen eveneens op een datering in de veertiende eeuw.

2 - Meierijsche Kar

Bij graafwerkzaamheden in het gebied Terwaenen, voor het aanbrengen van een straatkolk vóór de winkel van C & A, kwam op een diepte van ca. 75 centimeter een puindepot aan het licht, waarin zich één opmerkelijk groot baksteenfragment bevond (7). Vergelijking van de vindplaats met de vroegere situatie toont aan dat zich hier ter plaatse de westgevel van het voormalig café De Meierijsche Kar bevond (8). Dit pand werd in 1967 afgebroken om plaats te maken voor nieuwe winkelpanden en de doorbraak naar de Eikenboomgaard. De afmetingen van dit bewaard gebleven baksteenfragment $13,5/14 \times 6,5$ cm, duiden op een datering in de dertiende of veertiende eeuw. Deze vroege datering is voornamelijk niet in verband te brengen met de thans oudste bekende archiefvermelding van de Meierijsche Kar. Deze betreft de verkoop van het stenen huis op 14 februari 1597. Over de oorsprong van dit bouwwerk is echter niets bekend (9). Genoemde puinlaag werd in oktober 2005 nogmaals aangetroffen op een diepte van ca. 80 centimeter, bij werkzaamheden ten behoeve van het plaatsen van palen voor de bouw van een schutting naast het trafohuisje in het straatje De Meierijsche Kar. De hierbij aangetroffen steenfragmenten waren echter te klein om hieraan steenformaten te kunnen ontleen.

3 - Peperstraat 20.

Na afloop van het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek, waarbij ondermeer een volledige inventarisatie is opgemaakt van alle in de muurvlakken zichtbare steenformaten, werden door ons verder nog acht losse baksteenfragmenten verzameld uit het putvlakgedeelte, grenzend aan de zestiende eeuwse westgevel, behorend tot het belendend hoekpand (10). Hiertoe behoorde ook een aantal breukdelen uit de fundering van de binnenmuur van de voorgevel, met dezelfde afmetingen, namelijk 13 x 7 cm. die eveneens in de veertiende eeuw kunnen worden gedateerd. De onderzoeksresultaten en de oudste archiefvermelding tonen echter aan dat de vroegste bouwfase van dit pand pas in de vijftiende eeuw is gerealiseerd, met een verdere uitbouw vanaf de zestiende eeuw (11). Ondanks de door de Gemeente Oss in de aanlegvergunning gestelde voorwaarden ten aanzien van het behoud van de aanwezige archeologische en cultuurhistorische waarden, zijn alle door ons verzamelde losse stenen echter tegelijk met de overige laatmiddeleeuwse funderings- en muurdelen, door de aannemer van de bouw machinaal verwijderd en afgevoerd naar het depot van de puinbreker aan de Waalkade. Hierbij gingen ook een aantal door ons gesepareerde oude aardewerk- en glasvondsten verloren (12).

4 - Klaphekkenstraat

In de zomer van 2005 werd door de fa. Archol aan de Klaphekkenstraat, ter hoogte van de Kazernestraat, een archeologisch onderzoek uitgevoerd, ter plaatse van een bouwplan voor een appartementencomplex aan de oostzijde van deze straat. Deze bouwlocatie was buiten de stadsgracht gelegen, doch bevond zich echter nog juist binnen de vastgestelde buitenzone, die eveneens tot het archeologisch aandachtsgebied behoort. De onderzoeksresultaten tonen aan dat de onlangs verdwenen jongste bebouwing van rond 1830 dateerde (13). Niettemin bevonden zich tussen de spaarzame vondsten enige baksteenfragmenten, afkomstig van de vroegere laatmiddeleeuwse bebouwing. Hiertoe behoorde ook een drietal fragmenten, die gezien hun afmetingen (L X 12/12.5 x 7cm) in de veertiende eeuw zijn te dateren. Het is vanzelfsprekend dat ook deze stenen van een veertiende eeuwse bouwwerk afkomstig moeten zijn en destijds hier secundair in een fundering zijn verwerkt.

5 - Koornstraat

Onlangs vond Hans Pennings in het stadsarchief een vermelding in het Brabants Dagblad van 31 mei 1979, betreffende de vondst van oude bakstenen in de bouwputten van de in aanbouw zijnde woningen aan de Koornstraat en de Varkensmarkt. Deze vondst hield verband met de archeologische begeleiding door de AWO van de bouwactiviteiten langs de Eikenboomgaard, Terwaenen, Koornstraat en de Varkensmarkt (14). Hierbij werden alle bouwputten gecontroleerd op de eventuele aanwezigheid van archeologische bewoningssporen. Blijkens de nog aanwezige dagrapporten van deze waarnemingen, werden door ons op 3 april 1979 meerdere oude bakstenen, c.q. fragmenten verzameld in de zuidelijke bouwputten III en IV langs de Koornstraat (huisnrs. 21-43). Bij de gevonden breukdelen bevond zich ook tenminste één complete donkerrode baksteen, afkomstig uit bouwput IV, met afmetingen van 28.5 x 13 x 7cm, die wellicht in de dertiende eeuw thuis

hoort. De vondstlocatie, noordelijk in bouwput IV, suggereert een mogelijke herkomst van het nabij gelegen voormalig versterkt huis Trawanen. Van dit huis is de oorsprong echter niet bekend, maar dateert vrijwel

zeker van na de dertiende eeuw! Volgens een notitie op genoemde datum, zijn al deze stenen helaas zonder enig overleg, door een bewoner van de Eikenboomgaard meegenomen. Deze gebeurtenis biedt overigens een treffend voorbeeld van de verspreiding en hergebruik van oude bakstenen.

Nabeschouwing in relatie tot de stenen bouwwerken van Oss

Het aantreffen van (te) oude bakstenen, c.q. fragmenten, op plaatsen waar deze bouwhistorisch gezien niet thuis horen en derhalve ook niet te verwachten zijn, roept vanzelfsprekend vragen op over de herkomst hiervan. Deze is echter niet meer te achterhalen, zodat nog slechts enkele suggestieve mogelijkheden overblijven. De betreffende stenen behoren tot de vroegste baksteenformaten die we in Oss kennen en zijn als zodanig in verband te brengen met de oudste stenen gebouwen van Oss. Het opmerkelijk gegeven, dat al deze stenen nagenoeg dezelfde afmetingen hebben; c.q. tot dezelfde dateringsperiode behoren, suggereert ook een gezamenlijke identieke herkomst. Als enige aanwezige stenen bouwwerken in de late veertiende eeuw, komen voor zover thans bekend, alléén >

TRAWANEN DATEERT VRIJWEL
VAN NA DE 13E EEUW!

› de Willibrorduskerk, de versterkte huizen Munster, Trawanen en De Arendsvlucht; de twee stadspoorten en het kasteel van Oss in aanmerking. Het voorkomen van een mogelijke dertiende eeuwse baksteen in de fundering van de voormalige Meierijsche Kar en als losse vondst in de Koornstraat, veronderstelt een herkomst van een dertiende-eeuws bouwwerk. Over de aanwezigheid hiervan is echter niets bekend, maar is daarom ook niet uit te sluiten (Cunen, p.172 e.v.). Bij bouw- of herstelwerkzaamheden zullen zich beslist gelegenheden hebben voorgedaan, die het mogelijk maakten stenen mee te nemen om deze elders te hergebruiken. Al eerder werd door ons gewezen op het feit dat in 1571 al geruime tijd nog een deel van het voormalig kasteel overeind stond (15). Dat van deze kasteelruïne destijds stenen zullen zijn meegenomen, is in dit verband een reële waarschijnlijkheid. Hierbij kan nog worden opgemerkt, dat de verkrijgbaarheid van bakstenen in deze laatmiddeleeuwse periode nog zeer beperkt was en het secundair gebruik hiervan een algemeen voorkomend verschijnsel was (16).

Tot slot: historische mythe opgehelderd

Stadshistoricus Jan Cunen (1884-1940) vermeldt in zijn 'Geschiedenis van Oss' op pagina 172, dat de twee stadspoorten "dadelijk na 1399" zouden zijn gebouwd. Dit strookt echter niet met de (Cunen destijds nog niet bekende) archiefvermelding, dat de beide stadspoorten reeds in het najaar van 1397 door Gelderse troepen werden verwoest. (17). De aanhoudende invallen van de Geldersen zullen echter een directe herbouw van de poorten noodzakelijk hebben gemaakt, waardoor er jarendurende herstelwerkzaamheden moesten worden uitgevoerd. Aangaande de Graafsche Poort spreekt Cunen (p.172-173), over een geweldig zwaar rondeel, met muren van twee meter dikte, dat in 1407 door de Stad ter bewoning werd gegeven aan de toenmalige schout van Oss, Jan van der Dussen. Hieruit kan worden afgeleid, dat de herbouw van de verwoeste Graafsche Poort in ieder geval in 1407 gereed was. Een en ander bevestigt dat met de aanleg van de beide poortgebouwen al in 1387 moet zijn begonnen, als onderdeel van de door Hertogin Johanna in haar brief van 9 september in dat jaar verleende toestemming om het centrum van Oss te versterken (18).

Op grond hiervan kan worden afgerekend met de gevestigde mythe, als zou met de bouw van de beide stadspoorten pas "dadelijk na 1399" zijn begonnen!

Met dank aan H.L. Janssen, Gemeentelijke Archeologische Dienst, 's-Hertogenbosch.

Gerard van Alphen, Archeologische Werkgroep Oss

Noten:

- 1: Nuenen, F.L.W.M. van 2006: Oss Terwaenen en Burgwal. Archeologische begeleiding herinrichting Oss-Centrum, BAAC-rapport 05.082 en Dagrappporten AWO, ?
- 2: Delaruelle, S., 2005: Briefrapport Archeologische Begeleiding en Definitieve opgraving van "De Meulen" in de Peperstraat te Oss. Rapport Becker & Van de Graaf, cis-code: 9638.
- 3: Jansen, R. en C.v.d.Linde, 2005: Verkennend en waarderend archeologisch onderzoek Oss-Klaphekkenstraat. Archol Rapport nr. 43.
- 4: Stenvert, R. en G.van Tussenbroek (red.), 2007: Inleiding in de Bouwhistorie, opmeten en onderzoeken van oude gebouwen, p.91 e.v.
- 5: Janssen, H.L., 1986: Bricks, tiles and roofing-tiles in 's-Hertogenbosch during the middle-ages. In: D.Deroeux (ed.), *Terres cuites architecturales au moyen age*. Arras 1986, p.73-93.
- 6: Dagrappporten AWO, 18 en 25 April 2005 en mededeling H. Hundertmark.
- 7: Dagrappporten AWO. 15 en 18 April 2005
- 8: Spanjaard, P. 2004: Luchtfoto 1965, in: Oss van boven bekeken, foto nr. 68974.
- 9: Pennings, J. 2006: De geschiedenis van 'De Meierijsche Kar' in Oss. In: Tussentijds, De Werkende Mens, jaarg. 12-1, 12 t/m 16.
- 10: Dagrappporten AWO, periode: 30 Mei t/m 8 Juni 2005
- 11: Delaruelle, 2005, p. 13.
- 12: Dagrappport AWO. 3 Juni 2005
- 13: Jansen en v.d. Linde, 2005, p.11-13.
- 14: Alphen, Gerard van, 1981: 'Tentoonstellingscatalogus 'Bodemvondsten Eikenboomgaard', Jan Cunencentrum Oss, situatietekening, p. 7.
- 15: Pennings, H. 1995: Het kasteel van Oss. In: Het Brabants Kasteel, 1995-3.
- 16: Kuppens, W., 2007: De Nijmeegse Hertogpoort teruggevonden. In: Jaarverslag AWN, Nijmegen, 2007, p. 28-40.
- 17: Schoutsrekeningen ARA Brussel, inv.nr. 2804, 031.1.1.7
- 18: Cunen, J. 1932: Geschiedenis van Oss, p.27.

Neergestorte vliegtuigen binnen de gemeente Oss 10 mei 1940 – 1 oktober 1944

Voor dit artikel is geput uit het archief van de Gemeentepolitie van Oss, dagrapporten 1940 -1944, zowel met de hand geschreven als de getypte. Alles wat expliciet met vliegtuigen te maken heeft, is vermeld, dus wel een vermelding van elders 'gecrashte' toestellen of van vondsten van onderdelen, en niet een vermelding van luchalarm-zonder-meer. Alleen wanneer zo'n luchalarm blijktens het rapport duidelijk schadelijke gevolgen had, is dit opgenomen.

1941

02.20 uur: vliegtuig neergestort (geen gegevens over de nationaliteit). In brand. Plaats: op Heesch grondgebied, 100 meter van de gemeentegrens met Oss. Politie Heesch reeds aanwezig, wanneer Osse nachtdienst arriveert.

1942

De burgemeester deelde mee, "dat de twee Engelsche vliegers, bedoeld in het telegram van 23 juni j.l., heden zijn gearresteerd".

1942

Telefoontje van marechaussee: afgelopen nacht te Uden Engels vliegtuig neergekomen met 5 piloten erin; 4 zijn gevangen, 1 is voortvluchtig.

1942

omstreeks 23.00 uur: een Engels vliegtuig, "door schoten van een Duitsch vliegtuig getroffen", neergestort op een perceel bouwland op ongeveer 300 meter ten Oosten van de Molenweg.

Ene van Bergen (Hagelkruisstraat) heeft gemeld dat nabij zijn woning een deur/venster van het neergestorte vliegtuig ligt.

1943

Opzichter N.S. te Oss rapporteert dat even voorbij overweg Ridderstraat een stuk van een vliegtuigmotor in de sloot ligt. Moet ontvreemd zijn uit één van de wagons op emplacement. Gewicht: ca. 150 kg.

1944

01.03 uur: attentiesein luchtbeschermingsdienst t.g.v. explosie, na luchtgevechten. Diverse spiegelruiten in de stad gesprongen.

1944

omstreeks 19.00 uur: aanval geallieerde jachtvliegtuigen op de trein Den Bosch – Nijmegen ter hoogte van Berghem. Locomotief is onklaar geschoten, coupés en ramen beschadigd; 1 zwaar- en 3 lichtgewonden.

R.P.

Bron: 16-06-1981 Streekarchivariaat "Maasland" (opgegaan in het Brabants Historisch Informatiecentrum, Den Bosch)

1912 Vliegdemonstraties te Oss

Op 29 en 30 juni 1912 zijn in Oss enkele vliegdemonstraties gehouden op het Landgoed Elzenburg aan de weg van Oss naar Macharen. Behalve de hierbij geplaatste advertentie is er over deze vliegdemonstraties nauwelijks iets bekend. Wel over de piloot. De vlieger was de

Nederlandse luchtvaartpionier Henri Bakker die op 15 februari 1878 in 's-Hertogenbosch is geboren. Hij is de tweede Nederlander die een Nederlands vliegbrevet haalde bij de Eerste Nederlandsche Vliegvereniging op 7 april 1911. ▶

Vliegen te OSS.
Bakker
vliegt
 op zaterdag 29 (Petrus en Paulus)
 en zondag 30 Juni
 te Oss,
 op het Landgoed Elzenburg,
 weg Oss-Macharen.

PRIJZEN DER PLAATSEN
 Eerste prijs 10.00 Kinderen beneden 10 jaar
 Tweede prijs 7.50 10 en 12 vlieg half uur.
 Derde prijs 5.00
 Kinderen twee kinderen op een tijd.
 Opmerking: Rechten 5 uur vliegduur.

Foto: het monument voor
 luchtvaartpionier Henri Bakker aan de
 Hekellaan in 's-Hertogenbosch (RP)

HENRI BAKKER.

► Na het behalen van zijn brevet schaft fietsenmaker en motorrijder Bakker zich een tweezits Blériot aan, een vliegtuig van Franse makelij. Op 15 mei 1911 begint hij samen met de heren H. Kanters en B. Moerkoert bij het vliegkamp Ede op de Hertenberg de NV Nederlandsche Aviateursmaatschappij “De Condor”.

Een van de activiteiten van de vennootschap, en naar later zou blijken ook de enige, is het geven van demonstraties in de Blériot, die door Bakker met wisselend succes worden uitgevoerd. Vliegen was nog bijzonder en dit is in die tijd een gebruikelijke manier om extra inkomsten te werven. Het publiek komt er echter al gauw achter dat men de verrichtingen even goed buiten het terrein kan volgen. De vlietschool moet dan ook in juni 1912 de deuren sluiten.

Henri Bakker probeert het nog een keer, op de Doesburgerheide. Hij kan als één van de weinige hier zijn brood mee verdienen tot 1918, toen het vliegveldje in gebruik werd genomen door de luchtmacht. Na de oorlog is hij in Ede gebleven, maar geeft het vliegen op.

Op 20 september 1911 vliegt Henri Bakker met waarnemend luitenant Visser de eerste vlucht in dienst van

het leger. Deze legermanoeuvre vindt plaats op het terrein “De Pettelaar”, bij ‘s-Hertogenbosch. Op een van de oude bolwerken aan de Hekellaan is in 1938 een monument onthuld ter nagedachtenis aan deze eerste militaire vlucht van Henri Bakker. Het monument is vervaardigd door beeldhouwer Albert Termote en architect Co Brandes.

In september 1913 is Henri ook betrokken bij een legeroefening. In 1915 had Henri een verhuurinrichting in de Korte Putstraat (tel. 504) te ‘s-Hertogenbosch voor automobielen, en is hij ook vertegenwoordiger van Spijker auto’s.

Als gepensioneerd vlieger-officier bij het Nederlandsche leger, Ridder in de Orde van Oranje Nassau met de zwaarden en Ford-Dealer voor Wageningen en omstreken, overlijdt hij op 13 maart 1933 in het Arnhemsch Diaconessenhuis op 55-jarige leeftijd. R.P.

Bron: Nationaal Luchtvaart-Themapark AVIODROME - Lelystad

Carnaval in Oss vanuit een historisch perspectief; de kunst van het relativeren van het alledaagse

Op 12 februari, de vooravond van het Carnaval van 2009, blikte Alphons Bakker terug op het verleden van het Carnaval in Oss. Het Carnaval Oss ontwikkelt zich meer en meer tot een goed georganiseerd volksfeest waaraan iedereen die dat wil kan meedoen en waarbij de gezelligheid voorop staat. Dat was in het verleden niet anders, alleen de vormgeving is wat moderner geworden.

In ieder geval vierde de Stichting Carnavalsviering Oss (S.C.V.O.) in 2008 haar 44-jarig bestaan. In de Carnavalstraditie is elk 11-jarig jubileum een hoogtepunt, dus het kon ook niet anders of aan dit jubileum werd volop aandacht geschonken. Het fraaie, goed leesbare boekwerk, geschreven door Alphons Bakker, over de tweede helft van deze 44 jaar mag bij de Osse carnavalsvierder in ieder geval niet in de collectie ontbreken. De stichting SCVO had trouwens geen betere specialist deze opdracht kunnen geven: opgevoed tot ras-carnavalsvierder en actief in de stichting. Reden voor De Werkende Mens om Alphons uit te nodigen om terug te blikken op deze 44 jaar.

Voor Alphons ingaat op het Osse carnavalsgebeuren wordt teruggegaan naar de oorsprong van het Carnaval. Het woord Carnaval is terug te leiden tot Carne Vale, letterlijk vertaald: "Het opraken van het vlees". Tijdens de vastentijd in de aanloop naar het feest van Pasen mocht er geen vlees worden gegeten, dus waren de dagen voor Aswoensdag bij uitstek geschikt om met een goede braspertij het vlees op te maken, de 3 V's - Vreten, Vechten en Vrijen...

Een andere verklaring voor de herkomst van het woord Carnaval is "Carrus Navalis": de kar met zotten of het schip met narren. Wellicht de herkomst van de Blauwe Schuit. (De Blauwe Schuit is een karreschip, dat op wielen wordt voortbewogen door de stad. Aan boord bevinden zich onderdanen die zich hebben veranderd in hun superieuren: prinses, koningen en heren. De schuit wordt in optocht door de stad gereden. Bron: Wikipedia) Op de Blauwe Schuit, maar eigenlijk tijdens het hele Carnaval, werd de gevestigde orde op zijn kop gezet. Dit werd over het algemeen genomen een bende. Daar zou dus mee worden aangetoond dat de bestaande structuren nodig waren (zijn?), luidde aldus de gedachtegang van de kerk.

De opkomst van het protestantisme leidde ertoe dat het Carnaval in vele gebieden volledig van de kaart verdween. Alleen waar het katholicisme in grote getale veel aanhangers bleef hebben, bleef het Carnaval bestaan, uiteraard lange tijd "ondergronds". Maar ook in de negentiende eeuw keerde de katholieke kerk zich tegen carnaval omdat het feest zedenbedervend zou zijn. ▶

In Café-Dancing "Flora" aan de Floraliastraat werd in 1953 de, tot op heden langst bestaande, carnavalsvereniging opgericht: 'De Vrolijke Vagebonden'.

› Op dit punt in zijn lezing staat Alphons Bakker stil bij de situatie in Den Bosch, die veel duidelijk maakt over de historie van het Carnaval.

Vanaf 1882 werd Den Bosch tijdens Carnaval omgedoopt in Oeteldonk. De bisschop van Den Bosch vond dat er geen Carnaval in Den Bosch mocht worden gevierd. De middenstand was het hier niet mee eens want zij verdiende er goed aan.

Men bedacht de volgende oplossing: als er geen Carnaval in Den Bosch gevierd mag worden, vieren we dat toch in het dorp Oeteldonk!

In Oss komt het georganiseerde carnaval in de jaren '50 op. In café 'Het Fort' (later Tivoli en De Jong) aan de Kromstraat werd het gevierd. Openbaar Carnaval op straat werd door de toen machtige deken tegen gehouden. Maar ook een wettelijk verbod speelde hierin een rol, namelijk een wet met verbod om "geüniformeerd" over straat te gaan, dit was in de jaren '30 ingesteld om de NSB te dwarsbomen...

Er is één carnavalsvereniging, uit deze periode, die nog steeds bestaat: De Vrolijke Vagebonden. Zij begonnen in 1953 met het vieren van Carnaval in café Flora aan de Floraliastraat. Overigens duurde het feest maar één avond: de zaterdagavond.

Verkleed over straat gaan mocht niet, door de eerder genoemde wet. Men had een prins en een soort van raad van elf maar bij gebrek aan budget werden zij in gehuurde Zwarte Pieten-pakken gehuld. Die pakken werden in februari toch nergens anders voor gebruikt. De uitbundigheid van het feest groeide maar men moest in het café blijven.

In 1964 werd de S.C.V.O. opgericht, en ook veel carnavalsverenigingen. Dit vormde een impuls voor het Carnavalsfeest in Oss. Een extra stimulans was de opheffing van het verbod om verkleed over straat te gaan. In de jaren '60 was het burgemeester Jansen die het openbare Carnaval stimuleerde, zo werd het bijvoorbeeld mogelijk om een optocht op zondag te organiseren. Het was voor hem echter wel een principekwestie om geen sleuteloverhandiging te doen aan de stadsprins, de burgemeester bleef de baas in de stad, hoewel hij één keer met dat principe gebroken heeft..... De eerste stadsprins was overigens een Bosschenaar: Jacques Toonen.

Uiteraard wordt ook hofkapel De Konthamers voor het voetlicht gebracht. De naam is een verwijzing naar de Bossche hofkapel De Kikkorsen. Voor diegene die het niet weet: konthamers is dialect voor kikkervisjes. Het verhaal gaat dat de hofkapel spontaan werd opgericht door in het

café de instrumenten, die daar aan de muur hingen, ter hand te nemen en daarop te gaan spelen. De realiteit is waarschijnlijk wel minder avontuurlijk geweest.

Zo werden deze avond nog meer oude en nieuwe Carnavalstradities voor het voetlicht gebracht zoals de uitwisseling met "Der Treue Husar" uit Keulen, dat er voor zorgde dat het Osse Carnaval een tijdlang een heus Huzarenbal kende.

Natuurlijk werden ook de pronkzittingen gememoreerd, vroeger in de Maaslandhal en nu een feestelijk concert met "stoute" carnavaleske randjes.

Ook de ontwikkelingen rond de samenstelling van de Raad van Elf kwamen aan de orde. Omdat het steeds moeilijker werd van de Raad van Elf ook een echt elftal te maken, kwam toenmalig president van de S.C.V.O. Jos van Erp met de gedachte van de "jonge honden": elf jonge kerels, aanvankelijk maximaal 25, later 30, om ze uitgebreid kennis te laten maken met alles rond het Carnavalsfeest. Het was de bedoeling dat ze daarna door zouden kunnen stromen naar functies binnen de diverse commissies binnen de S.C.V.O. maar dat heeft helaas niet op deze manier gewerkt.

Alphons Bakker besloot zijn verhaal over de felle discussie die er in 1992 is geweest tussen de S.C.V.O. en de LTRO (de voorloper van D-tv) over het al dan niet rechtstreeks uitzenden van de carnavalsoptocht op de televisie. De S.C.V.O. vreesde namelijk dat door een dergelijke uitzending er veel mensen niet naar de optocht zouden komen kijken. Uiteindelijk werd na afloop van de optocht een samenvatting uitgezonden.

Dit alles vormde alleen maar een inleiding naar een unieke gebeurtenis voor Carnavalvierend Oss maar ook voor De Werkende Mens. Alle carnavalsoptochten van Oss zijn op beeld vastgelegd, behalve die van 1976 en de eerste optocht in 1965. Groot was dan ook de vreugde toen Alphons Bakker een filmpje in zijn brievenbus kreeg met beelden uit 1965 en 1966. Deze waren op DVD gezet en beleefden hun première tijdens deze avond en we zagen inderdaad prachtige beelden waarbij alleen maar gezegd kon worden dat Carnaval van alle tijden is...

Voor iedereen die nog meer wil weten over de afgelopen 22 jaar Carnaval in Oss, is het door Alphons Bakker geschreven boekwerk van harte aanbevolen, voor elluf euri te verkrijgen in de boekhandel. RvV

TOP-OSS

(ingezonden reactie)

Bij het aardige artikel over TOP-OSS in het even aardige en smakelijke nummer 2/08 van 'Tussentijds' wil ik een kleine kanttekening maken.

Ja, dat is juist: die burgemeester van toen - van Veldhuizen zonder extra puntje - offerde de naam TOP-OSS. Ja, dat klopt: dat voorstel viel in de ledenvergadering niet goed, omdat de gemeente niet over de brug kwam. Helemaal niet? Nee, dat klopt niet. De raad besloot de extra politiekosten - begroot op fl. 50.000 - voor rekening van de gemeente te nemen. Oss had toen immers nog gemeente-politie. Die begrote kosten vielen overigens mee vergeleken met de torenhoge bedragen die kleinere gemeenten als Waalwijk, Heerenveen en Doetinchem voor hun betaald voetbal uitgaven.

Echt gul, toegegeven, was het niet. Maar fl. 50.000 was toen voor dat in Oss onbekende fenomeen toch wel een mijlpaal. Het bedrag bleek geeneens nodig.

De onvolprezen Toon Jager zal het zich zeker herinneren. En ook, dat het later zo veel meer werd, dat we wel weer aan een nieuwe naam toe zijn.

Eppo van Veldhuizen
december 2008.

'Titus in Oss'

door drs. Gerard Ulijn, een uitgave van de Titus Brandsmaparochie te Oss, bij gelegenheid van het 10-jarig bestaan in 2009 (in de boekhandel verkrijgbaar voor € 8,-).

Gerard Ulijn is al jaren een van de meest productieve schrijvers op historisch gebied in deze regio. Hij heeft al vele, op uitvoerig onderzoek gebaseerde publicaties op zijn naam gebracht, want hij is een gedegen vorser die alles grondig in de archieven nazoekt. Zijn vroege publicaties hebben soms historisch-romantische aspecten, zoals zijn boeken over spokerijen in het Maasland. Andere publicaties van hem zijn sociaal-historisch bewogen, over het arbeidersleven in deze streek en de politieke bewegingen die ermee verbonden zijn. Ook heeft hij vele meer nostalgisch getinte verhalen opgetekend in het door hem geliefde dialect van de streek. Maar op zich lijkt elk thema hem welkom, of het nu de brandweer van Megen is, het zwemmen in Oss, de kerk van Megen, een biografie (een prachtig artikel in Tussentijds 2007-1) over de merkwaardige burgemeester Barge van Oss, grote verhalen, kleine verhalen in varia van de regionale geschiedenis. Ulijn lijkt er altijd wel wat mee te kunnen. En dat heeft er zeker mee te maken dat hij al vele jaren 'alles' verzamelt wat hij aan historische informatie over de regio kan vinden. Zo is hij langzamerhand een enorme bron van kennis geworden die altijd wel iets onder handbereik heeft over welk onderwerp dan ook. Bijgevolg weten steeds meer instanties hem te vinden als deze een jubileum te vieren hebben. Zijn collectie en kennis is zo groot dat je zelden vergeefs een beroep op hem doet. Daarbij komt dat hij het ook belangeloos doet, als het onderwerp hem maar aanspreekt en hij er iets van

weet. Dat is natuurlijk een mooi gebaar daar de meeste jubilerende organisaties geen (grote) budgetten hebben om een jubileumuitgave te kunnen bekostigen. Zo is Ulijn zo goed als klaar met het boek over 150 jaar Grote Kerk in Oss, terwijl hij pas kort geleden de jubileumpublicatie afleverde over de tijd dat Titus Brandsma in Oss verkeerde, een bijdrage aan de viering van het tienjarig bestaan in 2009 van de Titus Brandsmaparochie in Oss. Deze parochie is ontstaan uit de voormalige parochies van de Ruwaard en Oss-Zuid en kwam op het logische idee de jonge jaren van Brandsma in Oss door Ulijn op schrift te laten stellen. Want er zijn wel een aantal

biografieën over Brandsma, geen belicht zijn tijd in Megen en Oss (van 1909 tot 1923) erg uitvoerig. Op 12-jarige leeftijd kwam Brandsma vanuit zijn geboorteplaats in het Friese Ugoklooster bij Bolsward naar het seminarie in Megen. In later jaren verbleef hij ook in het Carmelieten-klooster in Oss. Hij droeg niet alleen aan het religieuze leven bij van zijn mede-kloosterlingen maar droeg ook veel bij aan de ontwikkeling van de Ossenaren als grondlegger van het Titus Brandsmalyceum, de bibliotheek en redacteur van de krant De Stad Oss.

De publicatie over Titus Brandsma ziet er fraai verzorgd uit. Een harde omslag in de carmelieten-bruine kleur van hun pij, met een stans waarachter een gestileerd

portret van Brandsma zichtbaar is. Een mooi ontwerp van graficus Heinz Falke. Het 79 pagina's tellende binnenwerk in zwartwit, op mooi papier, is op bijna elke pagina van foto's en afbeeldingen van archiefstukken voorzien. Vaak uit de eigen collectie van Gerard Ulijn, die al jaren 'alles' over Titus verzamelde zoals hij in de inleiding schrijft en zijn materiaal nu dankbaar kon inzetten. Hij vulde zijn kennis met een jaar archiefonderzoek aan. Bronnen en archieven staan achterin vermeld, voor wie nog eens verder wil zoeken.

Het boek over Brandsma is chronologisch opgebouwd. In het eerste hoofdstuk lezen we hoe Titus, geboren op 23 februari 1881 als Anno Sjoerd Brandsma als vijfde kind ter wereld komt in Ugoklooster bij Bolsward en op 11-jarige leeftijd naar Megen gaat voor zijn vervolgopleiding. Een leven dat door de Duitse bezetter op 26 juli 1942 in Dachau met geweld ten einde wordt gebracht. Ulijn volgt zo door de tijd heen, meestal aan een plaats verbonden (hoofdstuktitels Megen, Boxmeer, Zenderen, Eerste periode in Oss, Rome, Terug in Oss) wat Titus meemaakte. Het is indrukwekkend wat deze tengere, met een zwakke gezondheid kampende jongeman, onderneemt en tot stand weet te brengen. Zijn bijzondere prestaties voor Oss, zoals zijn inzet voor de realisatie voor het voortgezet onderwijs, bibliotheek en krant zijn heel informatief. Het laatste hoofdstuk heet logischerwijs 'Afscheid van Oss' en gaat over 1921-1927, het jaar waarin Titus verhuisd naar Nijmegen waar hij enkele jaren eerder is benoemd tot professor.

Is het boek een aanrader? Zeker, Ulijn heeft veel weinig bekende feitenkennis over de Osse periode van Brandsma bijeen gebracht, een fraaie aanvulling op de grootser opgezette biografieën die het hele leven van de Carmeliet beschouwen. Een paar kritische puntjes zijn er ook te

maken. Ulijn staat er op zijn teksten met vulpen te schrijven en laat het aan anderen over de teksten vervolgens in de computer te zetten. Het klinkt wel leuk tegendraads zo nostalgisch vast te houden aan deze manier van werken maar het heeft zijn nadelen. Zo zijn er schrijffouten in de tekst

gekomen, die vast niet van zijn eigen hand zijn maar veroorzaakt door het overtypen. Een zorgvuldige eindredactie lijkt te hebben ontbroken anders waren dit soort dingen er wel uitgevist, evenals het door elkaar halen van de begrippen 'bron' en 'collectie', de verkeerd afgebroken zinnen en de algeheel

rommelige en knullige opmaak van de tekst. Zo zijn een aantal illustraties wel erg klein afgedrukt, is meestal niet te zien waar een citaat begint en eindigt en waar de eigen tekst verder gaat. Dat is jammer want dit doet afbreuk aan een verder informatief en netjes gemaakt boek. PS

'Zoals ik het zie'

door Louis Pardoel, autobiografie.
(284 pagina's, € 19,98)

Louis Pardoel (Hedel, 15 april 1932), derde kind in de bakkersfamilie Pardoel, oprichter van de bekende sportschool, heeft een roerig leven geleid. En hij is nog steeds zeer betrokken bij alles wat bij de sportschool gebeurt, inmiddels al enkele jaren geleid door zoon Remco, almoethijhetwatrustiger aandoen met het oog op zijn gezondheid. Een van zijn oud-leerlingen spoorde hem aan zijn levensverhaal op papier te zetten en dat is een uitstekende raad geweest. Niemand anders had het leven van deze 'gewone plattelandsjongen,' zo op kunnen

tekenen zoals hij dat zelf gedaan heeft. Zoals een van de medewerkers aan zijn autobiografie schrijft (we kunnen het niet beter en citeren daarom) 'Louis Pardoel heeft alles wat hij van kinds af aan heeft meegemaakt en wat er in zijn geheugen ligt opgeslagen op papier gesteld. In zijn eigen bewoordingen en gewoon zonder enige poespas, recht voor zijn raap. Gewoon ontgaan van alle franje... Louis Pardoel (als kind,) als dienstplichtig soldaat, als amateur-wielrenner, judoka, als taekwondo-ka, jiu jitsu, karateka, sportleraar, internationaal referee, sportschoolhouder, organisator van toernooien.' Daaraan kunnen toegevoegd worden zijn vele belevenissen bij zijn vele reizen naar het buitenland, waar hij de kennis van de 'martial arts' ook aan velen

overbracht, en zijn belangstelling voor de gezondheidsleer Touch for Health en de leer van edukinesiologie.' Want dat is ook bijzonder aan Pardoel, sport ziet hij als een manier om mensen gezonder te laten leven, lichamelijk en geestelijk. Hij heeft daarbij een warm hart voor de kinderen die het niet breed hebben. Bij het aanbieden van zijn boek drukte hij mij een krantenknipsel in handen met een verhaal dat veel kinderen niet aan sport kunnen doen door armoede. 'Kunde jij daar nou iets aan doen met de gemeente, veel ellende met de jeugd kan opgelost worden als ze kunnen sporten'. Gelukkig lopen daar nu een aantal extra projecten voor kon ik vertellen. 'Zoals ik het zie' is een opmerkelijk boek geworden, van een opmerkelijk persoon. PS

'Fundamenten', historische krachtenvelden in de stad Oss'

een uitgave van de Rotary Club Oss-
Maasland (2008) (groot formaat,
160 pagina's, € 22,50).

Een prachtig verzorgd boek dat uitgegeven is bij gelegenheid van het 125-jarig bestaan van Acket drukkerij kartonnage in Oss. Dat bedrijfsjubileum is zeker extra aandacht waard. Een mooi bedrijf, dat een directie kent dat van de eerste generatie af ook sterk sociaal betrokken is bij zijn

werknemers en de bewoners van Oss. Inmiddels is de heer Vic Acket, vierde generatie, vanaf 1982 directeur. In het boek worden opmerkelijke inwoners van Oss en omgeving geportretteerd. Het gaat om de Berghemse notarisfamilie Bijvoet, de familie Acket, Jan Cunen, Titus Brandsma, Anton Jurgens, het Bruurke van Megen, Saal van Zwanenberg, Louis de Bourbon, Jan Berghege, Frans van Dooren, Kees Fontein. Origineel bedacht, om niet alleen ondernemers te beschrijven, wat voor de hand liggend zou zijn geweest, maar ook personen als het Bruurke van Megen en leraar en vertaler Frans van Dooren en dokter Fontein. Over elke keuze van

portretten kan natuurlijk gediscussieerd worden en er zijn nog vele Ossenaars meer die een goede beschrijving verdienen. Hou daar ook de Brabantse bibliografieënreeks in de gaten. Eerst alleen alleen in boekvorm verkrijgbaar maar tegenwoordig ook op internet te vinden. Deze selectie heeft in ieder geval een goed verzorgde en informatieve uitgave ondervonden, zeer lezenswaardig. De ondertitel 'historische krachtenvelden' had misschien minder fraai maar nog juister omschreven kunnen worden als 'historische krachtpatsers in de stad Oss' want alle personen hebben hun portret meer dan terecht verdiend met hun meer dan gemiddelde prestaties. PS

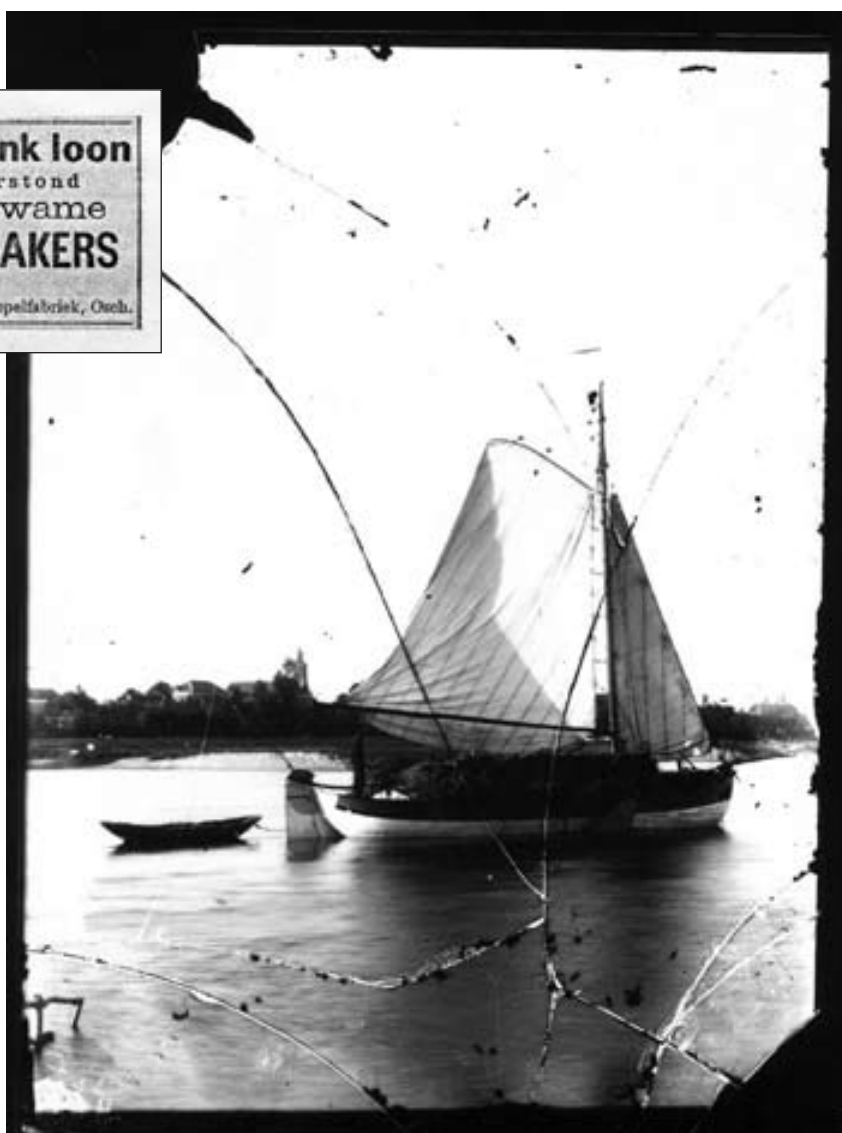
CO-HESIE

In het vorige nummer van “TUSSENTIJDEN” (1) mocht ik een beschrijving geven van inspanningen van de Osse ondernemer Jac Cox. Hoe hij door externe omstandigheden gedwongen werd het roer om te gooien qua bedrijfsvoering. Het betrof hier zijn oorspronkelijk en eigenhandig opgebouwde vorm van industriële activiteit, namelijk het maken van witte hoepels uit wilgenhout, bekend staand onder: Hoepelfabriek “St. Antonius” (2). Dit voorzag niet alleen in de snel stijgende lokale vraag naar specifieke verpakkingsmiddelen maar werden ook op grote schaal geëxporteerd.

Daar kwam door de beperkingen van de Eerste Wereldoorlog flink de klad in. Daarom moest deze bedrijfstak, die zich volgens huidige maatstaven kenmerkte als duurzaam en milieuvriendelijk, worden ingekrompen en naar vervangende activiteiten worden uitgezien. Ik heb me laten vertellen dat er zo rond 1927 nog hoepels op beperkte schaal werden vervaardigd door werknemers zoals “d’n Thijs” en “Gerrit” (van Sambeek?) (3). Deze en nog andere reacties en het aanreiken van documenten (2) stelde mij in staat om bij de lezer een wat meer en aanschouwelijk co-herent verhaal op te bouwen hoe de werkende mens destijds - zo rond de vorige eeuwwisseling - de zaken aanpakte.

Afbeelding A

Afbeelding B

AFBEELDING A: Blijkbaar heeft zo'n oproep in het rivierengebied een reactie opgeroepen en is men "tot zaken" gekomen. De aangekochte natuurlijke grondstof moest naar Oss worden vervoerd en werd over waterwegen verscheept; een normale gang van zaken destijds. Maar Oss lag nog niet aan bevaarbaar water - het had daar zelfs een haat-verhouding mee gezien de structurele periodieke overstromingsperikelen ten gevolge van de Maas met zijn Beerse overlaat. Dat zou ruim vijf decennia later veranderen als Oss verlangend gaat uitkijken naar aansluiting op deze inmiddels getemde Europese waterweg. Wat weer enkele decennia later in een stroomversnelling raakt als Oss, "Groot-Oss" wordt door het democratisch stapsgewijs inlijven van randgemeenten gelegen tussen Oss en de Maas. Dat Oss expandeert richting het noorden nemen bewoners van Heesch natuurlijk niet met gemengde gevoelens waar!

Centraal zien we op de foto een zeilschip dat met vol zeil en zon in de rug op een rivier vaart. De volgende kenmerken vallen direct op: dit vrachtschip heeft een kromstevan, zijswaarden en is gaffelgetuigd; met wat "googlen" kom je dan uit bij het type van een praam/tjalk dat tot 50 - 70 ton nuttige lading kan vervoeren. Het schip vervoert in het ruim hoog opgestapelde bussels van vers gekapte wilgentakken. De schipper staat ontspannen op het plechtdek met de helmstok tussen zijn benen. Zo dobert het geheel onthaast voort; een archaisch plaatje uit de directe omgeving amper honderd jaar oud, met de NH-kerk van Heerewaarden op de achtergrond.

De schipper zal moeten uitzien naar een geschikte rede want een loswal is in de hele buurt - Maaskant - niet aanwezig. Is dat geregeld, mogelijk onder Lithoijen in een meander, dan wordt een 8-10 meter lange "richter" uitgelegd en de vracht door vele werkende handen ontruimd en per paard en kar door de polder afgevoerd naar het werkhuis. Dat bevond zich "over de spoorlijn" aan de Molenstraat in Oss.

AFBEELDING B: Advertentie uit 1894, vermoedelijk uit de Provinciale Noord Brabantse en 's-Hertogenbosche Courant waarin Jac Cox wel meer advertenties plaatste (4).

AFBEELDING C: De voorraden worden vervolgens door nijvere en vakbekwame handen tot half-fabrikaten omgezet om de lokale en externe markten te voorzien. Op het hoogtepunt waren er bij Jac Cox meer dan honderd mensen in dienst en had hij een soort CAO opgesteld maar dat heeft meer weg van een reglement voor zijn werklieden waar rechten en vooral plichten staan opgetekend (3). Mogelijk staan beide hierboven genoemde

Afbeelding C

werknemers ook afgebeeld.

N.B.: afbeeldingen b & c waren oorspronkelijk met behulp van speciaal geprepareerde lichtgevoelige glasplaten gemaakt. Die hebben blijkbaar een schokkend voorval ondergaan. De heer Floor Mollen uit Oss heeft met veel geduld en inzet de stukken en brokken grotendeels tot een meer dan acceptabele co-hesie kunnen terugbrengen - dit verklaart de merkwaardige waaivormige/grillige lijnen en zwarte vlekken - op fotografisch papier.

Komt zo een stukje regionale romantische historie uw blikveld binnenvaren, net zo rimpelloos zoals binnenkort de gemeente Oss in staatsrechtelijk zin een co-herent verband aangaat met een cluster naburige kerkdorpen gelegen aan de zuidelijke oever van de Maas.

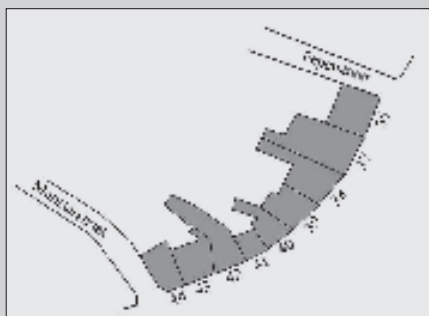
Heesch, maart 2009, Joop Thuring

Verantwoording

- 1) Schuttingtaal, Joop Thuring, Tussentijds 14 (2), 2008, blz. 21 e.v.
- 2) familie archief Dhr G.A.C.J. Cox, Reek, de stimulerende medewerking wordt hierbij van harte gememoreerd.
- 3) mondelinge mededeling Mevr. C. Beeks - Thuring, Breda, 2009
- 4) via drs. F.J.M. van de Ven, Berlicum

Bewoners Heuvel Oss januari 1928 Huisnummers 36 t/m 44

De serie 'Bewoners van De Heuvel 1928' begon in het voorjaarsnummer 2006 van Tussentijds. De Heuvel was in 1928 anders genummerd dan nu. In dit nummer de zevende aflevering.

De gemeenteraad stelt straatnamen vast. Voor het eerst werd dat in Oss gedaan in 1934 en 1936. Alle bestaande straatnamen werden in die jaren officieel vastgesteld. Van de gelegenheid werd meteen gebruik gemaakt om een aantal namen te wijzigen. 'Steeg' en 'pad' werden bijvoorbeeld ingeruild voor het chiquere 'straat'. De Heuvel werd als bestaande straat vastgesteld zoals die was. Dat was het Heuvelplein inclusief de tegenwoordige Heuvelstraat en Hooghuisstraat. In mei 1936 werd ook het raadsbesluit over de Varkensmarkt en de Monsterstraat genomen. Natuurlijk bestonden deze namen al langer maar toen werden ze als het ware geformaliseerd. Overigens heette de Monsterstraat tot 1870 het 'paardenstraatje'.

In 1949 werd de straatnaamgeving op en rond de Heuvel anders geregeld. Dat gebeurde per raadsbesluit van 1 april 1949. Toen werd de naam Heuvelstraat ingevoerd alsmede de naam Hooghuisstraat. De Heuvel werd opnieuw vastgesteld maar dan in gewijzigde (afgeslankte) vorm. Het ligt in de rede dat de huisnummers toen ook zijn aangepast maar dat is niet zeker.

De doorbraak naar Terwaenen heeft vermoedelijk in 1978 plaatsgevonden. Toen namelijk werd de straatnaam Terwaenen vastgesteld. Burgemeester en wethouders konden kiezen (alvorens het raadsvoorstel naar de raad ging) uit Trawanen en Terwaenen. Men koos voor de laatste naam.

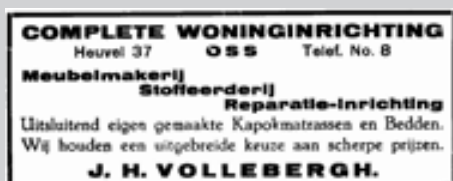
Bron: John van Zuijlen

36 Café

Asselbergs-Henckens, Johanna (Wed.) _____ Herbergierster

37 Winkel in complete woninginrichting

Vollebergh, C.J. _____ Meubelmaker
Vollebergh-Kuppens, J.H.

38 Manufacturen en Bedden

Dijk van Dijk, I. van _____ Kleermaker

39 Hotel Café-Restaurant "De Korenbeurs"

Stoltz, L.J.J. _____ Caféhouder
Stoltz-Welten, L.J.J.
Veugelers, G.M. _____ Sum. Reg. & Dom.
Hoof, J.P.M. van _____ Inspecteur Am. Petr. Cy.

40 Boxtel, E.A.M. van _____ Zonder beroep

41 Dinther, Cornelis Adrianus van _____ Winkelier (Secretaris Pluimvee Vereniging Oss en Omstreken) Dinther-Dankers, Everdina Maria van _____ Modiste

42 Electr. Bedrijfskledingfabriek Henri Hes (firma (Wed.) S. van Dijk) - Manufacturen en Bedden

Hes, H. (Henri) _____ Kleermaker
Hes van Dijk, E.

43 Wehberg's Kledingmagazijn

Wehberg, H.W.
Wehberg-Rohden, H.W.

44 Schoenenmagazijn-Reparatie-Inrichting

Swaans, Franciscus _____ Schoenmaker
(Penningmeester St. Vincentius Vereniging)
(Penningmeester R.K. Leesbibliotheek Peperstraat)
Swaans-Essens, Anna Maria
(Perceel staat op de hoek van de Monsterstraat)

RP

<http://www.dewerkendemensoss.nl/internetzoektips.html>
door webmaster Pieter Roskam

Bij het zoeken op internet naar een bepaald onderwerp kun je onverwacht verrassende pagina's tegenkomen. Hieronder een voorbeeld van het vinden van internetpagina's die zeer de moeite waard zijn, hoewel mij het juiste adres of zelfs het bestaan ervan niet bekend waren.

www.marechausseesparen.nl/pagina_brig_oss.htm

Googelen - op internet zoeken naar pagina's waarin bepaalde woorden voorkomen - met 'oss' geeft erg veel treffers, dat is te algemeen. Dan maar op goed geluk zoeken met 'oss foto', dat geeft ook een lijst met veel treffers. Maar al op de tweede pagina van de lijst verbaas ik mij over de kop **WELKOM OP MARECHAUSSEESPOREN**, daaronder lees ik de context waarin de woorden oss en foto zijn aangetroffen: "op de Algemene begraafplaats den Hoghen Heuvel te Oss. Hoekman was gehuwd met Adriana Cornelia Goor. (foto Piet van Duppen)". Hoekman is een uit de historie van Oss bekende naam. Hij is wachtmeester van de marechaussee die in 1894 in Oss op de Heuvel wordt doodgeschoten door Ossenaren, die vreesden dat hij ze voor hun misdaden zou pakken. De beeldengroep bij de Grote Kerk is een herinnering aan deze moord, die in het hele land grote aandacht trok. Op deze pagina staat een interessant verhaal over De Koninklijke Marechaussee Brigade Oss 1818-1940. Ook de 'zuivering' en de 'Zaak Oss' worden uitgebreid belicht. Er staan veel leesbare krantenknipsels en krantenfoto's bij. Het is vooral interessant om de roerige geschiedenis van de Osse criminaliteit eens door de bril van de Marechaussee te bekijken.

www.thuisinbrabant.nl

Googelend met 'oss geschiedenis' vind ik op de zevende pagina van de lijst: *Thuis in Brabant met de context: "Jan Cunen was niet verontwaardigd of teleurgesteld, hij werkte rustig verder, de geschiedenis van Oss en het Maasland gingen hem voor alles"*. Hier staat de biografie van de stadsarchivaris Jan Cunen (1884-1940), die onder andere in 1932 het boek 'De Geschiedenis van Oss heeft geschreven. Deze webstek biedt nog veel meer: Klik op de knop Zoeken en zoek op deze stek met 'oss'. Het aantal treffers is hoger dan 6000. Kies daarom alleen de rubriek 'Biografieën en thema's' die 20 treffers toont waaronder die van meer en minder bekende Ossenaren.

www.ossecanon.nl

Googelen op 'ravenstein zouaaf wils' levert 40 treffers op. Genoeg om er achter te komen wie die Wils is naar wie in Ravenstein een straat genoemd is. Ook 'Osse Canon' is een treffer. Wils komt aan bod in venster 29: *Het rijke Roomsche leven 1870 - 1960. Sinds 23 april 2009 is de definitieve versie van de Osse Canon beschikbaar op internet. De Osse canon geeft in 50 vensters de geschiedenis weer van de gemeente Oss, vanaf de prehistorie tot aan de huidige tijd.*

Extra tip: Onderaan de pagina Nieuw van de webstek van DWM staat een koppeling naar deze pagina op internet.

En kijk weer gauw op www.dewerkendemensoss.nl

Uit de schatkamer van het Stadsarchief

In het Stadsarchief aan de Peperstraat wordt een belangrijk deel van de Osse archieven bewaard. Daar is een speciaal depot voor ingebouwd, met klimaatbeheersing en dikke betonnen wanden voor brandveiligheid en bescherming tegen oorlogen en rampen. Naast de archiefbewaarplaats staat een 'museumbe- waarplaats', de schatkamer van de Peperstraat. In dit depot is een groot deel van de collectie historische objecten opgeslagen van Museum Jan Cunen, waar het Stadsarchief onderdeel van is. In deze rubriek lichten we een van die voorwerpen toe, die zo nauw verbonden zijn met de Osse historie.

Dit keer: Kruiswegstatie 14 'Jesus wordt in een nieuw graf begraven'. Een fraaie gipsen statie, de laatste zoals een goed katholiek weet van alle staties. Deze staties sierden ooit de kapel van het Fraterklooster (van 1883) en St. Nicolaas-instituut (de school waar de leerlingen intern waren) aan de Begijnenstraat. In de Schatkamer liggen er acht. De andere zes zijn verloren gegaan, waarschijnlijk bij de bouw van de nieuwe kapel in 1958.

PS

Breken met het verleden

Hier aan de Begijnenstraat hadden de Zusters van Liefde tot in de jaren zestig hun St. Annaziekenhuis. Aan de Arendsvlucht daarachter hun kloostergebouwen. Daar begonnen zij in 1876 met de verzorging van 'arme en behoeftige' ouderen. Op 13 november 1984 verrijst op deze plek het nieuw gebouwde complex Vita Nova/Sonnevanck. Heel vooruitstrevend zijn hier een 'bejaardenhuis' en een verpleeghuis aan elkaar gekoppeld. Zo kon op elkaar aansluitende zorg

voor de opgenomen ouderen geboden worden. Ook al kwamen de middelen voor deze zorg uit verschillende potjes. Oss niet bij de tijd? Dit was voor heel Nederland voorbeeldig. En nu zijn we 25 jaar verder. In het jubileumjaar is de

tijd van deze gebouwen om, ze gaan plat. Er komen nieuwe eigentijdse woonzorgvoorzieningen voor de ouderen voor terug. De ouderenzorg in Oss blijft bij de tijd, sterker, is koploper in vernieuwing! En heel opmerkelijk, met deze breuk met het verleden komt een eerder verleden van deze plek weer aan het licht. Onder de afgebroken flat is een deel van de middeleeuwse stadsgracht weer zichtbaar geworden. Archeologen duiken er in, wie weet wat er uit komt.

Dorps- en stadswapens gemeente Oss

Oss

Het wapen van de gemeente Oss is een zogenaamd 'sprekend wapen', wat je ziet geeft

de naam van de gemeente weer. Al op een 14e eeuwse zegel van Oss staat een (magere) os voor een aantal takken. In de 15e eeuw werd de os wat groter en werden de takken bloemtakken. Pas in 1542 verscheen de huidige (vette) os. De os als wapen kwam ook voor op wapens van het Maasland, waarin Oss de belangrijkste plaats was. Dit gebied voerde een zilveren os op een groen veld. Oss voerde de os pas later echt als wapen, op een zegel uit 1792 staat het wapen groen gearceerd.

Omdat aan het begin van de 19e eeuw de gemeente geen kleuren aangaf bij het voorgestelde wapen, werd het wapen verleend in de rijkskleuren goud en blauw (lazuur). Veel gemeenten kregen in deze tijd hun wapen in deze kleuren vastgesteld.

Bij Koninklijk Besluit werd op 16 juli 1817 het gemeentewapen vastgesteld en aan de gemeente Oss verleend. Het wapen werd als volgt omschreven: "van lazuur, beladen met een os, staande onder een boom op een terras, alles van goud."

Bij de herindeling van Oss in 1994, de samenvoeging met de toenmalige gemeenten Berghem en Megen c.a., zouden behalve de os in historische kleuren, ook symbolen van Megen en Berghem in het wapen voor moeten komen. Gekozen is voor een schildindeling zoals die voorkwam bij Megen, en voor Berghem een mijter. Voorgesteld was eigenlijk een roos (het symbool van Maasland) of een kruis. Tevens werd de historische gravenkroon van Megen overgenomen, Megen was namelijk een onafhankelijk graafschap.

Tijdens de procedure van het ontwerpen van een wapen wilde de burgemeester van Oss graag schildhouders toevoegen, om de grootte en de belangrijkheid van de gemeente te benadrukken. Hij stelde voor twee kromzwaarden

(een verkeerde interpretatie van het krom gebogen zwaard van het vorstengraf) of twee 'vorsten' (gebaseerd

op de aanname dat in het 'vorstengraf' uit de ijzertijd een vorst begraven zou liggen. Daar was in die tijd echter geen sprake van) met kromzwaarden te kiezen als schildhouders. Omdat deze schildhouders niet heraldisch waren en ook omdat er geen (rechts)

historische voorgangers van de gemeente bestonden die schildhouders voerden, werd dit sterk ontraden. Uiteindelijk zijn de schildhouders ook niet aangevraagd.

Bij besluit van de gemeenteraad van 3 januari 1994 nr. 33 werd het gemeentewapen vastgesteld en bij Koninklijk Besluit van 23 november 1994 nr. 94.008190 aan de nieuwe gemeente verleend. Het wordt daarin omschreven als: In sinopel een Os van zilver; in een schildhoofd van zilver een half naar rechts gewende mijter van keel, geboord van goud. Het schild gedekt met een gouden kroon van negen parels. Bij het samengaan van de gemeente Oss met de gemeente Ravenstein (2003) was het vrijwel onmogelijk om het wapen van Oss te combineren met het wapen van Ravenstein en werd uiteindelijk besloten om het oude historische wapen te gebruiken voor de gehele nieuwe gemeente. Het gebied van het oude Maasland dekt ook grotendeels het gebied van de huidige gemeente.

Bij Koninklijk Besluit van 23 mei 2003 werd het nieuwe wapen aan de nieuwe gemeente verleend. Het wordt daarin omschreven als: "in sinopel een os van zilver. Het schild gedekt met een kroon van negen parels." R.P

Literatuur: Van den Bergh, 1878; Van Ham, 1984; Melssen, 1996b; Brekel, 1992

Bron: Rapportage gemeentewapens Oss 2002 door J.Melssen, archivaris/heraldicus